

VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ FILOLOGIJOS KATEDRA

Kristina Bačiulienė

**LAIKAS IR ERDVĖ MARCELIJAUS MARTINAIČIO
POEZIJOS RINKINIuose „KUKUČIO BALADĖS“
IR „K. B. ĮTARIAMAS“**

MAGISTRO DARBAS
Lietuvių literatūra (Valstybinis kodas 62104H116)

Darbo vadovas _____
(parašas)

Prof. habil. dr. Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data 2008 05 30

Registracijos Nr.

Kaunas, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TEORINĖS PRIELAIIDOS	11
1.1. Mito ir mitologijos kilmė, ryšys su poezija.....	11
1.2. Paradoksas poezijoje	15
1.3. Jurijaus Lotmano pasaulėvaizdžio ir veidrodinio atspindžio mechanizmo principas	17
2. KUKUČIO PERSONAŽO FENOMENALUMAS	24
2.1. Lyrinio subjekto individualumas.....	24
2.2. Kukučio erdvėlaikis.....	31
3. POSTMODERNO KULTŪROJE MODIFIKUOTA KUKUČIO ISTORIJA	36
3.1. K. B. personažo modernumas	36
3.2. Lyrinio subjekto tiražavimas	38
3.3. K. B. laiko ir erdvės parametrai	41
IŠVADOS.....	44
SANTRAUKA.....	46
LITERATŪRA.....	49

ĮVADAS

Naujo tipo subjektą Kukutį XX amžiaus septintajame dešimtmetyje į lietuvių lyriką įvedė poetas, eseistas, vertėjas Marcelijus Teodoras Martinaitis (g. 1936). Pirmą kartą personažas pasirodė baladėje „Nakvynė pas žemaitį Kukutį“ eilėraščių rinkinyje „Saulės graža“ (1969). 1977 metais knygoje „Kukučio baladės“ pradėjo savarankišką gyvenimą. Autentiškas, ryškus, nepakartojamas, analogų lietuvių literatūroje neturintis žemaitis Kukutis ėmė migruoti iš kartos į kartą, iš vienos epochos į kitą: *dabar tas Kukutis gal net labiau žinomas negu aš, - sako poetas.*¹ Tikroviškumo ir netikroviškumo samplaikoje, pasakos logiką² turinčioje erdvėje valstietiškos pasaulėjautos Kukutis įsitvirtino kaip mitinis personažas. Jo gyvenimas dabar jau turi du periodus: egzistencija gimtuosiuose namuose, t. y. sovietmečio kultūrinėje erdvėje, ir ne-namų, arba svetimame pasaulyje, postmodernizmo kultūros plotmėje. Pastarasis etapas atsiskleidė palyginus neseniai - 2004-aisiais metais eilėraščių rinkinyje „K. B. Įtariamas“. Kaimo socialinėje aplinkoje gimęs, užaugęs ir subrendęs, šiek tiek susipažinęs su miestu, jame įsikuria pseudonimu K. B. ir miesto kultūros ženklus suima į save. Virtualus personažas naujajame erdvėlaikyje pasirodo kitokiomis kaukėmis ir tuo jis yra įdomus. Tiek Kukutis, tiek K. B. - epochos amžininkų prototipai. Kuo jie panašūs ir kuo skiriasi?

Magistrinio darbo objektas - baladės iš rinkinio „Kukučio baladės: „Nakvynė pas žemaitį Kukutį“, „Kukučio galybė“, „Kukutis pasakoja apie savo trobą“, „Kukutis kalbina savo gyvybę“, „Kukutis baigdamas paskutinį savo gyvenimą“, „Kaip Kukutis protą atgavo“, „Pasakos pradžia“, „Nuodėminga Kukučio dvasia“ ir baladės iš rinkinio „K. B. Įtariamas“: „K. B. apie įslaptintą veidrodį“, „K. B. girdi paslaptinius balsus“, „K. B. apie šeštąjį nesantį aukštą“, „K. B.: kaip vadinasi tas medis, pagulęs žmogelį?“, „K. B. apie smegenyse implantuotą autorių“, „Pliugžmos pranešimas apie autorių“. Tyrimo tikslas - nustatyti Kukučio ir K. B. laiko ir erdvės parametrų panašumus ir skirtumus. Tikslą padės pasiekti uždaviniai:

- 1) atskleisti, kas yra mitologija, mitas, ryšys su literatūra
- 2) išsiaiškinti paradokso sąvoką;
- 3) aptarti J. Lotmano *pasaulėvaizdžio ir teksto sampratą, veidrodžiško atspindžio mechanizmo principą;*
- 4) parodyti lyrinio subjekto Kukučio fenomenalumą;
- 5) nustatyti Kukučio erdvėlaikio parametrus;

¹ Samušytė J., „Laiko vinytė“: *Kukutis, didžioji lesbietė ir Dalai lamos tremtis*, in. prieiga per Internetą: <http://www.ziniur.lt/apie/pranesimai?item=173>

² Pagal *Marcelijus Martinaitis*, in., prieiga per Internetą: http://www.mip.lt/temp/w200403061854_MARCELIJUS_MARTINAITIS.doc

- 6) atskleisti K. B. modernumą;
- 7) patyrinti Kukučio ir K. B. personažų vidinį daugiasluoksniškumą;
- 8) nustatyti K. B. erdvėlaikio pokyčius.

Darbe bus naudojami analizės, interpretacijos ir lyginimo, mitopoetinės kritikos metodai, aiškinamasi paradokso sąvoka. Tai padės suvokti baladžių struktūrą, mitologizacijos procesą, paradoksiškumą, alogizmą, daugialypių personažų Kukučio ir K. B. modifikaciją, panašumus ir skirtumus, erdvės ir laiko sąsajas. Erdvė ir laikas - tokie parametrai, kuriuose atsiskleidžia personažų pasaulėvoka, pasaulėžiūra bei pasaulėvaizdis - atvirkščias epochos kultūros vaizdas. Pasaulėvaizdis bei veidrodiško atspindžio mechanizmo principas bus suprantamas pagal semiotiką Jurijų Lotmaną. Anot mokslininko, „Kultūros tekstas yra pats abstrakčiausias tikrovės modelis konkrečios kultūros požiūriu. Todėl jį galima apibūdinti kaip tos kultūros *pasaulėvaizdį*. [...] Universalumas yra būtinas kultūros teksto bruožas: pasaulėvaizdis siejasi su visu pasauliu ir iš principo apima viską.“³ Paprasčiausią ir labiausiai paplitusį struktūrinio tapatumo ir susijungimo atvejį vadina enantiomorfizmu, t. y. „veidrodinė simetrija, kai abi dalys veidrodiškai vienodos, bet nevienodai išsidėsčiusios, t. y. viena kitai jos yra dešinioji ir kairioji.“⁴ „Veidrodinis mechanizmas, sudarantis simetriškas-asimetriškas poras, taip plačiai paplitęs visuose prasmę kuriančiuose mechanizmuose, kad jį galima pavadinti universaliu, apimančiu ir molekulių lygmenį bei bendras visatos struktūras, ir globalinius žmogaus dvasios kūrinius.“⁵

Erdvėlaikis traktuojamas pagal Kęstučio Nastopkos aiškinimą: „Tuo pat metu erdvė įlaikinama ir laikas suerdvinamas - taip siekima įveikti erdvę, ir laiką, juos suldyti į vieną erdvėlaikį.“⁶ Pasitelkta literatūrologo Sauliaus Keturakio avangardizmo koncepcija. Sovietinę kultūrą jis vertina kaip bent iš dalies avangardinį ar postmodernistinį fenomeną: „iš sintetiškos socialistinės tikrovės, kurioje politika, ekonomika ir kultūra buvo labai glaudžiai susijusios, išskiriami atskiri kultūrinės laikysenos modeliai, jie atitolinami nuo skausmingos represinės sistemos patirties. [...] sovietinė kultūra buvo eklektiškas kokteilis iš daugelio labai prieštaringų meno principų - nuo klasiscizmo iki proletkulto, panašaus į vakarietiškąją popkultūrą. Nors oficialioji ideologija buvo marksizmas-leninizmas, tačiau daugeliu atvejų ji buvo tik formalus metapasakojimas, vienijantis labai įvairią kultūros kasdienybę, kurioje vienas greta kito galėjo gyvuoti švietėjiškas didaktizmas, struktūralizmas, avangardizmas bei avangardas, romantinis, pakylėtas kalbėjimas.“⁷

Apie mitologizavimo poetiką kalba Vygantas Šiukčius: „Literatūros mitologizavimo

³ Lotman J., *Kultūros semiotika: straipsnių rinkinys*, sud. A. Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 81.

⁴ Ten pat, p. 16.

⁵ Ten pat, p. 19.

⁶ Nastopka K., Toelle H., Mitas estezės talkoje, in: *Metai*, Nr. 10, 2001, p. 84.

⁷ Pagal: Keturakis S., *Sovietinės Lietuvos poezija: Avangardizmas ir postmodernizmas*, in: *Literatūra* 43(1), 2001, p. 30.

formulę pateikė Jamesas Joyce'as *Ulise*, naratyvine sąmonės srauto technika supynęs mitologines, istorines ir literatūrines asociacijas. Mitologizavimo poetiką dažniau naudoja pabrėžtinai intelektualūs rašytojai, savo pasakojimo esmę ir jo konstravimu artimesni filosofinės parabolės ar intelektualinio traktato žanrui nei konvencionaliai suvokiamam romanui.⁸ „Mitologizavimo poetikai būdingas „istorijos“ ir „mito“ supriešinimas ir sykiu tapatinimas semantinėmis paralelėmis, mitologiniais (ar literatūriniais) simboliiais bei motyvais. Tokiu būdu organizuojamas pasakojimas galop pats tampa panašus į mitą, virsta simboliu.“⁹ Pasak V. Šiukčiaus, mitologiškumas - modernizmo bruožas: „Mitologiškame mąstyme pasaulis yra reliatyvi, groteskiška kintančių formų duotybė, todėl fikcija ir tikrovė nėra antiteziškai priešinami ontologiniai orientyrai.“¹⁰

Terminas *mitopoetika* išverstas iš būdvardžio *мифопоэтическое*, vartojamo Vladimiro Toporovo ir Viačeslavo Ivanovo mitologiniuose tyrinėjimuose.¹¹ Pagal V. Toporovą mitopoetika (mitokūra) neatsiejama nuo mitologiškumo, simboliškumo ir archetipiškumo. Šios universalios kategorijos tekste - teksto yra generuojamos: „jie patys formuoja ir „kursto“ mitologiškumą ir simboliškumą ir atveria kelią archetipiškumui iš tamsios sąmonės gelmės į šviesą“. Mitokūra sujungia mitologizavimą - talpiausių, pavyzdžio galią turinčių tikrovės vaizdinių kūrybą - ir demitologizavimą - mitopoetinio mąstymo stereotipus, praradusių „keliamąją“ galią, išardymą, nukreipdama šiuos du skirtingus procesus į bendrą tikslą - palaikyti maksimalius žmogaus ryšius su gyvo žodžio atverta būtiškumo sfera. Kūrybinis mito pradai sudaro atsvarą entropijai, gramzdinančiai į bežadį nebylumą ir chaosą.“¹²

Mitopoetinė kritika tekstuose ieško mitinio mąstymo, archetipų, simbolių ir ritualų apraiškų. „Mitopoetinė mintis visuomeninius žmonių santykius išreiškia gamtiniais vaizdiniais, o gamtos tvarką prilygina visuomenei.“¹³ Mitologinės būtybės „vienais požymiais jie sutampa, kitais priešpriešinami. Iš šių dvinarių priešpriešų susidaro aukštesnio lygio mitologinės sistemos, kur tie patys santykiai gali būti perteikti įvairiais kodais: socialiniu (vyras vs moteris), erdvininiu (dešinė vs kairė), astronominiu (saulė vs mėnulis), gamtos elementų (ugnis vs vanduo).“¹⁴ J. Lotmanas teigia, kad „Mitologiniam pasauliui būdingas specifinis erdvės supratimas: ji įsivaizduojama ne kaip kontinuumas, kuriam būdingi tam tikri požymiai, o kaip atskirų objektų

⁸ Šiukčius V., *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 7.

⁹ Ten pat, p. 11.

¹⁰ Ten pat, p. 147.

¹¹ *XX amžiaus Literatūros teorijos*, sud. A. Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 145.

¹² Ten pat, p. 145.

¹³ Ten pat, p. 147.

¹⁴ Ten pat, p. 147.

turinčių tikrinius vardus, visuma.“¹⁵ Mitologinės erdvės savybė - „modeliuoti kitokius, neerdvinius (semantinius, vertybinius ir t. t.) santykius. [...] Šiuo požiūriu mitologinė erdvė visada nedidelė ir uždara, nors pačiame mite gali būti kalbama apie kosminius dydžius.“¹⁶. Semiotikas pastebi, jog mito teksto siužetai gali remtis tuo, kad herojus perkerta uždaros erdvės ribas ir išeina į pasaulį, kuriame „daiktų pavadinimai žmogui nežinomi.“¹⁷. Personažai Kukutis ir K. B. išeina iš savo uždaros, kamerinės sąmonės ribų ir, prisidengę tariamu naivumu, tyrinėja išorinio pasaulio „tikrinius“ vardus, ženklus ar pasaulio detales tomis plotmėmis, kuriomis jie atsiveria, pasirodo. Baladėse per mitologinę semantiką susiformuoja pasaulio modelis, kuriam būdinga tiek pasakos, tiek realybės logika. Pasaulėvaizdis atspindi ne tik epochos vaizdą. Jis turi semiotinių ženklų, būdingų kosmogoniniam universumui. Teksto pasaulis tarsi atitrūkęs nuo konkrečios kasdienybės, yra viršrealybės, bet tuo pačiu imituoja gyvenimą-būtį, atskleidžia žmogaus pasaulėvoką. Kukučio daugiareikšmiškumas leidžia jungti įvairias priešpriešas, jis veikia ir kaip gamtos dalis, ir kaip *Homo sapiens*. Jis - tarsi pats gyvenimas, kuriame sąveikauja gamtos ir žmogiškieji pradai. Dekonstravus realybę, sukuriamas mitinis pasaulis. Jame atsispindi žmonių mąstymas, gyvenimo būdas, moralinės ir etinės vertybės, epochos kultūros specifika. Visa tai padės išryškinti mitopoetinės kritikos metodus.

M. Martinaičio baladės suprantamos kaip intertekstualūs tekstai. *Intertekstualumo* sąvoką įvedė prancūzų literatūros bei kultūros kritiko Roland'o Barthes'o mokinė Julia Kristeva XIX amžiaus septintajame dešimtmetyje remdamasi M. Bachtino „dialogiškumo“ sąvoka.¹⁸. „Dialogiškumas“ „visų pirma apima balsų dialogą pačiame tekste ir atskirų pasisakymų daugiabalsiškumą; šie reiškiniai aiškinami tuo, kad „kiekvienas konkretus žodis (pasisakymas)“ apie ką nors randa „tą objektą tam tikru mastu diskutuotiną, įvertintą, savotiško ūko arba, atvirkščiai, nušviestą apie jį pasakytų svetimų žodžių šviesos“ (Bachtin, 1979 : 169). Polifoniškas romanas, būdamas „kalbėjimo įvairovės mikrokosmosas“, glaudžiai susieja „epochos socialinių ir ideologinių balsų“ visumą (Bachtin, 1979 : 290), dėl to dialogas kūrinio sistemoje yra kartu dialogas ir su svetimais žodžiais bei kalbomis, kurių nėra kūrinyje.“¹⁹ Baladėse nuolat vyksta dialogas ne tik su savimi, bet ir su „socialiniais bei ideologiniais balsais“. J. Kristeva kiekvieną tekstą traktuoja kaip „citatų mozaiką“: „*viskas* - arba mažų mažiausiai kiekviena kultūrinė sistema ir kiekviena kultūrinė struktūra - privalo būti tekstas.“²⁰. Intertekstualumu „vadiname tokią tekstų žaismę, kuri vyksta tikrai vieno teksto viduje. Specialistui intertekstualumas yra

¹⁵ Lotman J., *Kultūros semiotika*, p. 236.

¹⁶ Ten pat, p. 236.

¹⁷ Ten pat, p. 237.

¹⁸ Intertekstualumas, in: *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos*, sud. D. Borchmeyer ir V. Žmegač, Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 149.

¹⁹ Intertekstualumas, p. 149.

²⁰ Ten pat, p. 150.

sąvoka, kuri nurodo, kaip tekstas „skaito“ istoriją ir kaip ją įterpia į save“²¹. Panaikinus rašančiojo ir skaitančiojo subjektus, atsiranda „tekstų universalumo“²² vaizdas: „Jame atskiri, subjekto neturintys tekstai regresuojantys iki neapibrėžtumo, (*regressus ad infinitum*), nurodo kas kartą į kitą ir iš esmės į visus kitus tekstus, kadangi visi jie juk tik dalys „pagrindinio teksto“ (*texte general*), kuris iš tiesų sutampa su tikrove ir istorija, savo ruožtu jau seniai „virtusiomis tekstu“ (Grivel, 1978).“²³ Terminas atsirado vėliau nei pati teorija. Metodo atsiradimo pradžia siejama su postruktūralizmo formavimusi. Teksto ir kultūrkonteksto sąveikoje vyksta savo ir svetimo žodžio dialogas:

*Intertekstualumo teorijoje literatūra nėra nei intersubjektyvumo, nei savarankiškų užbaigtų kūrinijų erdvė, ji tampa kultūros erdvės dalyvė. Kiekvienas tekstas - visuotinio kultūros teksto dalis, o tekstų sąveika, papildymas, perrašymas, aprašymas, transformacija yra intertekstualumas, kuriam artimos dialogo ir polilogo sąvokos. Anot Rolando Bartheso, intertekstualumas - tai kiekvieno teksto atsiradimo sąlyga, negalėjimas būti šalia nebaigto teksto. Taigi intertekstualumas tampa tekstualumo prielaida. [...] Tačiau ir intertekstualumo atveju galioja taisyklė: juo daugiau tekste informacijos, juo daugiau interpretacijos galimybių.*²⁴

Dabar *intertekstualumas* suprantamas dvejopai: kaip metodas „tekstų dialogo fenomenui atskleisti, ir siaurai tekstų santykius nagrinėjančiai teorijai pavadinti“.²⁵ Sampratos formavimosi eigoje „literatūrologai išvelgia perėjimą nuo struktūralizmo į postruktūralistinę paradigmą, išryškėja dvi skirtingos tendencijos - pansemiotizmas ir decentracija. Viena vertus, visa kultūra, taip pat ir nekalbinis sociumas laikoma tekstu, kita vertus, vengiama tradicinių centruojančių literatūrologijos sąvokų „subjektas“, „autorius“, „skaitytojas“, „kūrinys“. Statiška abstrakčios struktūros sąvoka pakeičiama dinamiška struktūravimo sąvoka, atmetami uždarumo, struktūrinės visumos, sistemingumo, originalumo konceptai.“²⁶

„Kukučio baladės“ ir „K.B.“ - savarankiški polifoniški tekstai, juose nuolat vyksta dialogas. Baladės pagrįstos siužetu, tad personažų slinktis, judėjimas leidžia užmegzti pokalbį su gyvuoju ir „negyvuoju“, nematomu pasauliu, kalbėtis su savimi ir su Kitais arba su savimi kaip su Kitu. Tekstuose surenkami racionalaus ir iracionalaus pasaulio ženklai. Kukutis - mitologizuotas personažas, todėl jam galima viskas, net ir tai, kas atrodo neįmanoma. Realistinėje ir mitinėje erdvėje jis balansuoja ant „šiapus“ ir „anapus“ ribos. Kukutis tai „gyvas“, tai „miręs“, tai tikroviškas, žmogiškas, tai utopinis, jis tarsi ieško idėjų, prasmės būtyje:

²¹ Ten pat, p. 150.

²² Ten pat, p. 150.

²³ Ten pat, p. 150.

²⁴ Meržvinskaitė B., Intertekstualumo aspektai Henriko Radausko poezijoje („Čiurlionis“), in: *Komparatyvistika ir kultūros savivoka: Tarptautinė mokslinė konferencija: VPU, Tartu universitetas, Limožo un., 2004*, p. 220.

²⁵ *XX amžiaus Literatūros teorijos*, p. 304.

²⁶ Meržvinskaitė B., *Intertekstualumo aspektai Henriko Radausko poezijoje („Čiurlionis“)*, p. 200.

*Toks estetiškas modelis, kai literatūros tekstas kuriamas išlaisvinus idėją nuo ryšio su realybe, yra būdingas konceptualizmui. Sovietinėje literatūroje konceptualizmas kaip meno srovė atsirado septintajame dešimtmetyje, Nikitos Chruščiovo atšilimo laikais.*²⁷

M. Martinaičio baladėse realizuojamos idėjos turi konceptualizmo srovės bruožų, perimama ir tęsiama mito kūrimo tradicija.

Apie Kikutį parašyta nemaža mokslinių darbų. Daugiausia dėmesio skiriama baladėms, naujieji eilėraščiai mažiau tyrinėti ir interpretuoti, dar rečiau lyginami minėti rinkiniai.

Marcelijus Martinaitis „Kultūrą ir istoriją griaunančio paradokso poetas, jungiantis modernumą ir tradiciją, kuriantis tautosakinėje, mitinėje ir archetipinėje erdvėje, iš kurios kyla amžinieji ir esminiai būties klausimai. M. Martinaitis sumodernino lietuvių lyriką atsigręždamas į archajinę sąmonę ir savo eilėraštyje rekonstruodamas archetipus – kaip turiningiausią meninį įvaizdį. Jis nuslopino jausmų lyriką, pakeisdamas ją nuostaba, klausimu apie gyvenimo esmę, paradoksaliu būties apmąstymu, samprotavimu. Poeto eilėraštinė artimai susijęs su tautosakos poetika, jame dažnai svarbi ne metaforų kalba, bet paslėptas samprotavimas, artimas liaudiškai mįslei.“²⁸

M. Martinaičio epinė lyrika sovietinės literatūros modernizme išsiskyrė Ezopo kalba: paradoksu, ironija bei grotesku, mitologizacija, tekstų daugiasluoksniškumu ir daugiaprasmiškumu. Tokios autentiškos intonacijos ir mitinio personažo tipas sovietinio laikotarpio lietuvių kultūroje - fenomenalus reiškinys. Saulius Keturakis tautosakiškąją M. Martinaičio kūrybą gretina su vakarietiškoju postmodernu²⁹, baladžių atsiradimą sieja su avangardizmu.

Kartos (M. Martinaitis, A. Baltakis, Just. Marcinkevičius, V.P. Bložė, J. Vaičiūnaitė, T. Venclova, J. Juškaitis, J. Strielkūnas, S. Geda) kūryboje varijavo skirtingos estetiškos orientacijos: „agrarinės kultūros tradicija bei etnokultūrinės tradicijos ženklai; buities ir būties reikšmių sąsajos, prasminė istorijos dramatinė, gamtos amžinumo ir žmogaus laikinumo raiška; ryškus etinis (moralistinis) imperatyvas; romantinė žanrinė orientacija; folkloro poetika; atviro ir aforistinio kalbėjimo nuostata (deklamacinė retorika); mitų perkūrimas ir sykiu poetinį kartos balsą atnaujinantis gilesnis mitinio mąstymo klodas; poezijos polifoniškumas; avangardinis eksperimentinis pasaulėvaizdžio ir kalbos pobūdis; miesto kultūros pasaulėvaizdis bei stilistika ir kita“.³⁰ XX amžiaus Vakarų literatūroje meninis vaizdas universalėja, „literatūra atsigręžia į

²⁷ Keturakis S., *Avangardizmo recepcija sovietinės Lietuvos poezijoje*, in: prieiga per Internetą: [http://www.literatura.lt/TXT/43\(1\)keturakis.htm](http://www.literatura.lt/TXT/43(1)keturakis.htm).

²⁸ *Martinaitis, Marcelijus*, in: prieiga per Internetą: http://enci.sviesa.lt/lt.php/straipsniai/kultura/literatura/marcelijus_martinaitis_1936

²⁹ Keturakis S., *Avangardizmo recepcija sovietinės Lietuvos poezijoje*.

³⁰ Jakaitė D., *Šiuolaikinė lietuvių literatūra (1980-2002): pagrindinės tendencijos: Paskaitų konspektas*, in: prieiga per Internetą:

daugelį mitologinių šaltinių, padedančių įveikti empirinį chaosą.³¹ Baltų literatūra taip pat žvelgia į senosius Rytų ir Vakarų mitus, baltiškąją tautosaką. Lietuvoje „literatūrai mitologizacija neretai teikė ne tik poetiškumo ar visuotinumą, bet ir atvėrė istorinio mąstymo perspektyvą, tapo svarbia projekcija į tautos ateitį“³².

M. Martinaičio „K. B. įtariamasis“ pasirodė tais pačiais metais, kaip ir G. Radvilavičiūtės „Suplanuotos akimirkos“, M. Ivaškevičiaus „Madagaskaras“, A. Andriškevičiaus „Rašymas dūmais“, D. Zelčiūtės „Atgal į vandenį“, D. Čepauskaitės „Nereikia tikriausiai būtina“, kurias Eugenijus Ališanka priskiria prie įdomesnių ir skaitytinų, nes juose esama „kūrybiško tradicijos brendimo ar atsinaujinimo ženklų“³³. S. Parulskio, R. Šerelytės, J. Kunčino knygose jis pastebi *detektyvinį pamušalą*, kuris „palengvina siuvinėjimo darbus“³⁴. Tokį *pamušalą* turi ir „K. B.“, bet, anot E. Ališankos, knyga *gaivi*, patraukia „teminiu ir struktūriniu vientisumu. Mitas yra amžinas, tačiau ir jam būdinga atsinaujinti bent jau forma. M. Martinaitis atnaujina savo mitą, suteikdamas jam šiuolaikinės poetikos bruožų.“³⁵ „K. B. įtariamasis (2004) radikaliai skiriasi nuo ankstesnės kūrybos – nelieka žemės metaforų. Šioje kriminalinėje poezijoje veikia keistas personažas. Jis vienišas, kažkuo įtariamasis ir įtarinėjantis, gyvenantis netikrumo ir baimių pilname šiuolaikiniame pasaulyje. Eilėraščiuose parodijuojami oficialūs kanceliariniai raštai, reklaminiai tekstai, meilės laišakai.“³⁶ Valentinas Sventickas šioje poezijoje išvelgia socialines permainas lydinčio netikrumo atvaizdus „(rimtos intencijos čia supintos su nuotaikinga „kriminaline poezija“), meno ir menininkų poetinė reabilitacija“³⁷. M. Martinaičio knyga literatūrologų vertinama palankiai. Ji įdomi lyginamuoju aspektu kaip sovietmečiu gimusio ir savarankiškai cirkuliuojančio iš vienos baladės į kitą mitologizuoto antropomorfizuoto personažo Kukučio istorijos tęsa.

„K.B.“ personažas veikia kitoje erdvėje ir laike tarsi pasąmonės vaizdinys ar pakitusios etinės ir folklorinės kultūros „sąmonė“. Naujoje aplinkoje siekdamas išlikti jis modifikuojasi, esti neapibrėžtas ir mįslingas. *K.B.* knyga „yra intriguojanti kaip mūsų laikų egzistencinis detektyvas...“³⁸. Egzistencinės filosofijos kaip žiūros ir atspirties plotmėje susiduria dvejopa būtis, buvimo būdas sąlygojamas sovietmečio, kurio „esmė buvo **visuotinė totali cenzūra**, persmelkusi

http://209.85.135.104/search?q=cache:jBRyUD7G8sgJ:hu.su.lt/documents/Siuolaikine_lietuviu_literatura.doc+Dalia+Jakait%C4%97+literat%C5%ABra+1980-2002&hl=lt&ct=clnk&cd=1&gl=lt&lr=lang_lt. Žiūrėta: 2007 08 10

³¹ Gaižiūnas S., Lietuvių literatūra ir XX a. Europos literatūros kontekstai, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 88.

³² Ten pat, p. 88.

³³ Kvietkauskas M., *Tarp žemiškų eilėraščių ir poetiškų romanų: 2004-ųjų knygos*. Prieiga per Internetą: <http://www.tekstai.lt/metai.200504/knygos04.htm>

³⁴ Ten pat

³⁵ Ten pat

³⁶ *Marcelijus Martinaitis*, in: prieiga per Internetą:

http://www.lituanian2007.eu/?g=virsutinis_menu&l=lt&n=martinaitis_marcelijus&p=informacinis&m=68

³⁷ Kvietkauskas M., *Tarp žemiškų eilėraščių ir poetiškų romanų: 2004-ųjų knygos*.

³⁸ Kmita R., *Detektyvas, įtariamasis poezija*, in: prieiga per Internetą: <http://www.tekstai.lt/metai/200503/detektyv.htm>.

beveik viską³⁹ ir atgauta Nepriklausomybė, užgriuvusi visu laisvės žavumu ir sunkumu. „Baisiausias mums režimo įvarytas kompleksas ir buvo **savo gyvenimo baimė**, kurios mes ir dabar dar vis neįveikiame, neretai tapę ne vien tekstu, bet ir savo gyvenimo „cenzoriais“.⁴⁰ Gyvenimo prasmės, laimės ir „baimės“ motyvai šiuose kūrinuose ryškūs.

Mito, mitologijos samprata bei sąsajos su literatūra bus apžvelgta, darbo pirmojoje dalyje, išsiaiškinta, kas yra paradoksas. Atskleista J. Lotmano kultūros teksto, semiosferos ribiškumo ir netolydumo, pasaulėvaizdžio bei veidrodinio atspindžio mechanizmo principo sąvokos. Antrojoje dalyje - personažo Kukučio fenomenalumas, laiko ir erdvės ribos. Trečiojoje - K. B. modifikacija bei laikas ir erdvės sklaida. K. B. personažas bei erdvėlaikis bus lyginamas su Kukučiu bei jo erdvėlaikiu.

³⁹ Martinaitis M., *Lietuviškos utopijos*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 51.

⁴⁰ Ten pat, p. 56.

1. TEORINĖS PRIELAUDOS

1.1. Mito ir mitologijos kilmė, ryšys su poezija

Mito konceptas mitologinių tyrinėjimų eigoje buvo suprantamas ir aiškinamas įvairiai. Graikų sąvoka *mythos* pradžioje reiškė kalbą, veiksmą. *Mythos* dar nevadinti Ksenofano (apie 530 metus pr.Kr.) pasmerkti pasakojimai apie dieviškų esybių ir antžmogių (kentaurų, titanų, gigantų) nuotykius, nors ir buvo teigiama, kad tai visiškos nesąmonės ir barbarų sukurtos istorijos. Marcel Detienne aiškino, jog *Mythos* gimsta su gaudu. Jis tarpsta apgaulinguose pasakojimuose, suvedžiotųjų kalbose, gundančiose ir prievartaujančiose.⁴¹ V amžiaus pr. Kr. pabaigoje istorikas ir karvedys Tukididas (~460-404 pr. Kr.), "Peloponeso karo istorijos" autorius, istorinę pažinimą atskiria nuo pramanų. Tuo pačiu laikotarpiu Platono filosofijoje kritika nukreipiama prieš poetus ir *logoi* kūrėjus - mimetinę mitologijos prigimtį: raiškos būdus, formules, muzikinius bei ritminius pavidalus, nes jie nenuginčijamai priklauso polimorfiškam, aistrų ir geismų pasauliui, maitinančiam „žemesniašias sielos apraiškas“.⁴²

Domėjimasis mitais, istorija, archeologija sudarė sąlygas atsirasti *mitologijai*. Mitologijos mokslo pradžia - 1850 metai. Tad pirmasis mito gyvavimo periodas - nuo Antikos iki XIX amžiaus vidurio, antrasis - nuo XIX amžiaus iki dabartinių laikų. Mokslo objektas - ne vien mitų atsiradimas, vystymasis, struktūra ir pan. Marcel Detienne išskiria tris mitologijos bruožus: 1) tai, kas rašoma; 2) heterogeninis vaizdinys, nesantis nei literatūros žanru, nei tam tikru pasakojimo tipu; 3) mitologijos diskursas, turintis prasmę.⁴³ A.J. Greimas *mitologijos* sampratą apibūdina taip: „jinai yra žmonijai būdinga figūratyvinio mąstymo forma, sprendžianti pagrindines ideologines ir filosofines problemas.“⁴⁴ XIX amžiaus pabaigoje ir moderniojoje literatūroje mitą religijos mokslas apibrėžia kaip „autoritetinę apreiškimo žodį“ (W.F.Otto, K.Kérenyi) ir šventąją istoriją, bylojančią apie antgamtinių esybių atsitikimus ir veiksmus „pirmykščiais laikais“ (M. Eliade).⁴⁵

Mituose išskiriama mitologinis mąstymas - aplinkos, gamtos sudvasinimas ir mistifikavimas. Mitinis mąstymas pirmiausia pastebimas Rytų civilizacijose. Nuo II tūkstantmečio pr. m. e. vidurio ir X a. pr. m. e. arijų genčių maldose - himnuose dievams - „Rigvedose“, taip pat, 600-300 m. pr. Kr. kurtose „Upanišadose“ (religiniai- filosofiniai kūriniai) - tęstinėje indų šventųjų raštų Shruti dalyje, kitose indų *Vedos* rinkiniuose randama mitologijos užuomazgų. Mitologinis - religinis mąstymas inspiravo filosofijos atsiradimą Indijoje. Buvo komentuojama

⁴¹ Detienne M., Permaštyti mitologiją, in. *Mitologija šiandien: Antologija*, sud: Greimas A. J., Keane T. M., Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 166.

⁴² Ten pat, p. 168.

⁴³ Ten pat, p. 168.

⁴⁴ *XX amžiaus Literatūros teorijos*, p. 140.

⁴⁵ Ten pat, p. 194.

senovės indų Vedų religiniai himnai. Šių tekstų kalba - metaforinė. Indų mitinių pasakojimų interpretavimas daugiau remiasi alegorija, o ne analogija. Antropomorfinis mąstymas būdingas graikų mitams. Dauguma mokslininkų nurodo, jog mito ir mitologijos formavimosi bei terminų sampratos ištakos - Heladoje. Mitai atgaivunami ir interpretuojami VIII-VII a. pr. Kr. Heziodo ir Homero poetiniuose tekstuose - giesmėse apie Mūzas. Buvo tikima, kad Mūzos - tai poezija, o mitai - Mūzų skelbiama tiesa, kuria reikia tikėti.

Pirmieji pasakojimai, gimę gilioje senovėje (Babilone, Kinijoje, Graikijoje, Romoje ir t.t.), buvo apie pasaulio sukūrimą, tvarką, gamtos reiškinius, atspindėjo žmogaus pasaulėžiūrą. Iš jų ėmė formuotis tarpusavyje susijusios ir viena kitą sąlygojančios pirmykštės religijos: fetišizmas, magija, totemizmas ir animizmas. Religijos, kaip vėliau ir mitai, siekė, kad būtų tikima antgamtinių reiškinių egzistavimo tikrumu, jų galiomis ir žmogaus gebėjimu tam tikrais veiksmais valdyti tuos reiškinius; būtinas emocinis nusiteikimas. Fetišizmas teigė, kad antgamtinių savybių turi negyvi daiktai. Šiuo metu taip pat garbinami amuletai, akmenys ir pan. Magija (gr. *mageia*) - užkeikimai, burtai, apeigos - veiksmai, kuriais siekiama įtakos daiktams, žmonėms, aplinkai, įsivaizduojamoms dvasioms, augalams, gyvūnams. Su gydomąja magija, būrimu Taro kortomis, skaičių simbolika ir t.t. galime susidurti kasdien. Pasakojimai apie stebuklus įsikišus magijai - tarsi mitai keliauja iš lūpų į lūpas. Totemizmas pripažįsta, jog atskira žmonių giminė turi savo protėvius: kokį nors augalą ar gyvūną. Indijoje ir dabar karvė - šventas gyvulys. Animizmas (lot. *anima* - siela) tiki, kad žmonės, gyvosios būtybės ir negyvi daiktai turi „sielą“, kuri yra nemirtinga. Žmogaus antrininkas - „siela“ - sapnų metu išeina iš fizinio kūno, „mato“ ir „buvoja“ nerealiuose erdvėse ir iracionaliame laike. Kilo klausimas, ar „siela“ sugrįžta žmogui nubudus. Logiškai paaiškinti neįmanoma, kadangi *siela* nemateriali. Todėl animizmas, kaip ir kitos religijos ir mitai, pagrįsti tikėjimu, emociniu nusiteikimu, įsitikinimu antgamtinių jėgų poveikio galia žmogaus likimui ir gebėjimu pakreipti antgamtinius reiškinius norima linkme.⁴⁶ Dabar kai kurie tyrinėtojai (Pr. Dundulienės, J. Balio pasekėjai) mitus kildina iš animizmo. Pagal S. Freudą tokiuose pasakojimuose pasireiškia į sąmonę išstumtų troškimų vaizdiniai. Vadinasi, mitas - psichinių procesų atspindys. Carlas Gustavas Jungas (1875-1961) atsiriboja nuo S. Freudo psichoanalizės ir mąstymą grindžia archetipais, kolektyvinės sąmonės medžiaga ir produktu. Tokia koncepcija kildinama iš Platono idėjų, „eidos“:

„Archetipai yra *unus mundus* tarpininkai: sąveikaudami su psichika, jie dinamiškai tvarko vaizdus ir idėjas; su fiziniu pasauliu – bendrieji materijos ir energijos principai. Tad archetipai yra anapus fizinio pasaulio “nepriežastinio sutvarkymo”.⁴⁷

⁴⁶ Čertkovas A., Komarovas V., *Pokalbiai apie religiją ir ateizmą*, in: prieiga per Internetą: <http://propaganda.antraspasaulinis.net/temp/uploader/images/Pokalbiai%20apie%20religija%20ir%20ateizma.doc>.

⁴⁷ *Archetipo koncepcijos vystymasis*, in: prieiga per Internetą: <http://www.spauda.lt/plato/archetype.htm>.

Vladimiro Toporovo nuomone mitas nėra atsitiktinumas, „bet būtinybė ir dėsningumas, lydintis žmoniją per visą jos egzistenciją kaip tam tikras giluminis žmonijos gyvenimo resursas“⁴⁸, galintis išspręsti uždavinius. Už mitų personažų „slypėjo mitopoetika ir būtent ji buvo ta stichija ir tas kontekstas, kuriuose formavosi premitai ir jų dalyvių vaizdiniai“⁴⁹. Mitopoetikoje jis išskiria mitą ir ritualą, be kurių mitopoetika netektų vientisumo ir būtų neišbaigta. Jis teigia, jog „Mitas - žodis, ritualas - veiksmas“⁵⁰. Jie vienas be kito negali apsieiti: „*mitas*, pradedamas skirtumų, kontrastų ir opozicijų, ryžtingai atsuka nugarą nenutrūkstamumui, norėdamas pertvarkyti ir pažeisti pasaulio tvarką, o *ritualas* kyla iš priešingos pusės.“⁵¹ Jis iš esmės pritaria Lévi-Strausso teorijai apie mitus ir ritualą.

Claude Lévi Strauss'as mituose išvėlgė intelektualines mąstymo operacijas ("Mitologikos" (1964-1971)). Jis nepasikliovė teiginiu, jog „aiškias idėjas gali sukelti miglotos emocijos“⁵². Mitą traktuoja kaip kalbinį ir nekalbinį reiškinį, turintį savo diskursą. Šis diskursas - atvira sistema, priešingai nei istorijos diskursas. Mitai visada turi prasmę, jie nėra sukurti laikino proto sutrikimo metu. Analizuodamas mitą prancūzų struktūralistas jame randa tris modelius: lingvistinį, formalųjį ir muzikinį. Mitą „turime suvokti kaip visumą, įsisąmonindami, kad pagrindinė mito reikšmė perduodama ne įvykių seka, o, jei taip galima pasakyti, įvykių paketais, net jei tų įvykių laikas pasakojime visai skirtingas.“⁵³

Northropas Frye'us, kaip ir Lévi Strauss'as, paneigia, jog „kolektyvinėje pasąmonėje“ slypi archetipai, kuriuos menininkas „pagauna“ ir perteikia savo kūrinuose. Jis teigia, kad archetipai „sudėtiniai kintamieji“ „asociacijų pluoštai“⁵⁴, perduodami vaizdiniais. Asociacijas, kaip išmoktas, tam tikros kultūros žmonės atpažįsta, informaciją jomis greičiausiai perduoda poetas.⁵⁵ Lévi Strauss'as mitologiją skiria į mitą, nes jis išskaido pasaulį į priešingybes, ir ritualą:

Išgyvenimo tėkmė nuolatos stengiasi ištrūkti iš mitinės minties tinklo, išgriebiančio tik ryškiausius kontrastus. Ritualas, skaidydamas ir vis labiau smulkindamas operacijas, be perstojo jas kartodamas, imasi kruopštaus lopymo; jis užkamšo plyšius ir šitaip puoselėja iliuziją, kad įmanoma siekti prasmės priešinga kryptimi, atkuriant tolydumą pradedant netolydumu. <...> Ritualo esmę sudaro šis sutrikęs mėginimas, iš anksto pasmerktas nesėkmei, atkurti išgyvenimo tęstinumą, suardymą schematizmo, keičiančio jį mitine spekuliacija.⁵⁶

⁴⁸ Toporov V., *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, Vilnius: Aidai, 2000, p. 8.

⁴⁹ Ten pat, p. 8.

⁵⁰ Ten pat, p. 8.

⁵¹ Ten pat, p. 9.

⁵² *XX amžiaus literatūros teorijos*, p. 139.

⁵³ *Mito ir mokslo susidūrimas*, in: prieiga per Internetą: <http://www.spauda.lt/mitai/misc/levi.htm>.

⁵⁴ Ten pat, p. 141.

⁵⁵ Ten pat, p. 142.

⁵⁶ *XX amžiaus literatūros teorijos*, p. 140.

N.Frye'us ritualą tapatina su pasikartojančiu simbolinės komunikacijos veiksmu, o sapną apibrėžia kaip tikrovėje nepatenkinto troškimo atspindį. Mitas sujungia ritualą ir sapną, tad ritualas pasirodo kaip socialinė sapno sklaida. Archetipinius simbolius aiškina kaip žmogišką reikšmę turinčius gamtos objektus. Literatūroje tai autonomiški komunikacijos vienetai. Mite dievybių ir demonų pasauliai susiduria kaip geidžiamieji ir negeidžiamieji. Geidžiamojo pasaulio vaizduotę pavadina apokalipsine, negeidžiamojo - demoniška.⁵⁷ Šias metaforiškas struktūras gali pakeisti palyginimai, asociacijos, analogijos. Literatūroje pastebi „aukštąją“ ir „žemąją“ mimezę: „Aukštoji mimezė grindžiama „gamtiškumo ir proto analogija“. Žmogiškosios būtybės čia atstovauja dieviškumui ir dvasingumui [...] Žemąją mimezę, grindžiamą „patirties analogija“, galima laikyti deformuotu demoniškos vaizduotės variantu.“⁵⁸ Roland Barthes mitą traktuoja kaip komunikacinę sistemą, pranešimą: *mitas negali būti kūrinys, koncepcija ar idėja; jis - vienas iš ženklinimo būdų; mitas - tai forma.*⁵⁹ Mitologiją apibūdina kaip mokslą, tiriantį idėjų įforminimą.⁶⁰

Poetas M. Martinaitis tautosakos klode randa žodžio, minties ir išminties, kūrybos impulso šaknis: „Folkloras buvo kalbinė žmogaus erdvė, pradedant buitine šneka ir baigiant dainomis, mitiniais vaizdiniais.“⁶¹ [...] „Tokia folklorizuota kalba tarsi turi sąmonę, kurioje žodžiai sudėliojami pagal (*pagal* - taisyta K.B.) etninės kultūros prasminius židinius, sujungiami archetipiniais negramatiniais ryšiais, jie gali tapti tekstu arba - ne, jei nėra iškilęs reikalas kalbėti. Žmogus pasako tai, ko jis nebuvo girdėjęs ir ko, rodos, nežinojo, kas buvo jo sąmonėje. Tai panašu į poetinės kūrybos fenomeną, kada iš kalbos ypatingo dvasinio pakilimo metu išsiveržia intonaciškai bei ritmiškai sutvarkyti žodžių srautai, apie kurių buvimą iki tol niekas nežinojo, bet ką visi supranta arba gali suprasti. Iš gilumos kalba išsiverčia apeiginių aktų metu, tai primena bendruomeninius praregėjimus ar likimo spėjimus.“⁶² M. Martinaitis pastebi: „Tai, kas mumyse paslėpta ir kas vadinama mitologija, kartais išeina į paviršių ir ima mus vesti, mums patarinėti. Ir iš jūsų, jaunu, išeina senieji dievai ir sena kalba, kas jus labai stebina. Ramiais laikais vėl viskas nugrimsta į giliausius kultūros klodus, žmonės imasi savo paprastų darbų, gyvena kasdieniais rūpesčiais, neįtardami, kas juose nuo amžių slypi. Ir taip iki kitų laikų, kol vėl istoriniai įvykiai pažadina mumyse tamsias nuojautas, senuosius lietuvių dievus, karžygius ir monstrus.“⁶³ Baladėse steigama istorinė būtis. Jaučiamos sąsajos su romantizmo tradicija: „poetas baladės žanrą transformuoja, panaudodamas groteską bei paradoksą. „Kukučio baladėse“ paradokso

⁵⁷ Ten pat, p. 143.

⁵⁸ Ten pat, p. 144.

⁵⁹ Барг Р., *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*, Москва: Прогресс, Универс, 1994, p. 72.

⁶⁰ Ten pat, p. 76.

⁶¹ Martinaitis M., *Papirusai iš mirusiųjų kapų: Atgimimo ir vilties knyga 1988-1991*, p. 139.

⁶² Ten pat, p. 140-141.

⁶³ Marcelijus M., Poezija turi širdį, in. *Papirusai iš mirusiųjų kapų: Atgimimo ir Vilties knyga*, 1988-1991: Publicistika. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992, p. 124.

principas taikomas vaizduojant centrinę baladžių personažą - neapibrėžtą, metaforinę būtybę, nepripažįstančią nei laiko, nei erdvės nuoseklumo. Kukutis - ir veikiantis herojus, ir formali jungtis.⁶⁴ Šamonė - mitologinė, nes pats Kukutis įsameninta figūra, mitinė būtybė. Literatūroje mitologinė mąstysena, „gražinanti į daiktų pirmąją pradžią ir seniausius tautosakos klodus, moderniškai išskaidyta ir individualizuota, davė pagrindą šiuolaikinei stulbinančių metaforų ir alogiškų junginių poetikai Sigito Gedos (*Strazdas*, 1967; *26 rudens ir vasaros giesmės*, 1972), Vytauto P. Bložės (*Žemės gėlės*, 1971), Marcelijaus Martinaičio (*Kukučio baladės*, 1977) kūryboje.⁶⁵ M. Martinaitis atkreipia dėmesį, jog „literatūra ne vien panaudoja mitologijos vazdinius bei siužetus - ji pati yra mitologija, pratęsia jos kūrimą. Ji kuria meilės, vilties, o kartais keršto ir pykčio mitus. Įvairių mitų pilnas mūsų gyvenimas.“⁶⁶ Baladėse ir „K.B.“ tautosakiniai, mitiniai motyvai ryškūs. Viktorija Daujotytė ne tik kūrybą, bet ir patį rašytoją yra pavadinus „mitu“.⁶⁷ Mitas, tuo pačiu ir mitinė poezija, neatsiejama nuo paradoksų.

1.2. Paradoksas poezijoje

Paradoksas kaip ambivalentiškumo semą turintis - vienas ryškiausių poeto stiliaus bruožų. Paradoksas „[gr. *paradoxos* - netikėtas]: **1.** neįprastas, netikėtas, aforistinis teiginys, kuris pirmu žvilgsniu prieštarauja sveikam galvojimui; **2.** *log.* samprotavimas, įrodantis teiginio teisingumą ir jo klaidingumą; **3.** *fiz.* netikėtas reiškinys, prieštaraujantis įprastai sampratai.“⁶⁸ Lietuvių kalbos žodyne jis panašiai aiškinamas: „1. neįprasta, keista mintis, lyg prieštaraujanti sveikam galvojimui. 2. moksle - netikėtas reiškinys, neatitinkantis įprastų pažiūrų: Reliatyvumo teorijos paradoksai stebina tol, kol, jų neišsiaiškinama tsp. Žmogus iš tiesų stebuklingas paradoksas rš.“⁶⁹

Amerikos filosofas Willard Van Orman Quine (1908-2000) 1962 metais išsikria tris paradoksų grupes, ketvirtoji suformuojama iš jo darbų:

- 1) teisingi paradoksai;
- 2) klaidingi arba melagingi;
- 3) paradoksai nesantys antinomiški, bet atsiradę kaip neobjektyvaus mąstymo rezultatai;

⁶⁴ Murauskienė I., Paradokso kalbinė raiška M. Martinaičio „Kukučio baladėse“ in., *Gimtasis žodis*, 1990, Nr.8/9, p.12-16.

⁶⁵ Laurinkienė N., Kubilius, V. *Mitas*, in. prieiga per Internetą: <http://www.lle.lt/FMPro?-db=lle2004.fp5&-format=detail.htm&-lay=straipsnis&-op=eq&Antraste=Mitas&-find=>

⁶⁶ Marcelijus M., Poezija turi širdį, in. *Papirusai iš mirusiųjų kapų: Atgimimo ir Vilties knyga*, p. 124.

⁶⁷ Daujotytė V., *Marcelijus Martinaitis - tiesiog Marcelijus Martinaitis*, in: prieiga per Internetą: www.aidai.lt/db/get_file_nza_article.php?id=691.

⁶⁸ *Tarptautinių žodžių žodynas*, ats. redaktorius. V. Kvietkauskas, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, p. 364.

⁶⁹ *Lietuvių kalbos žodynas*, IX, Vilnius: „Minties“ leidykla, 1973, p. 395.

4) paradoksai, kurie tuo pačiu metu yra teisingi ir melagingi, egzistuojantys Rytų filosofijoje.⁷⁰

Laima Arnatkevičiūtė paradoksą apibūdina kaip stulbinantį kūrinį, kuris suplaka „į viena tai, kas akivaizdu, su tuo, kas prieštarauja sveikam protui, šokiruodamas netikėtomis prasmių sankirtomis ir provokuojančiomis išvadomis (Juozapas Albinas Herbačiauskas, Balys Sruoga, Jonas Aistis, Algimantas Mikuta), apeliuoja į būties disharmoniją ir nepažinumą, vertybių reliatyvumą.“⁷¹

Paradoksas padeda jungti ir skaidyti tekstus ir personažo kaukes. Kartais pereina į ironiją bei groteską. S. Keturakis čia išvelgia komiksų principą, Kukučio personažą vadina fikcija, pastebi, jog poetas - pirmasis lietuvių literatūroje pritaikė komiksų poetiką:

Kukučio baladėse *efektas kuriamas pagal vakarietiškojo komikso principus. Begalinėje alternatyvų sekoje tampa neįmanoma išskirti kurią nors vieną iš galimybių, alternatyvos ir pats poetinis herojus tiražuojami, išskaidomi. [...] Bložės ir Martinaičio kūryboje yra tęsiama keturvėjininkiška avangardizmo griežtų šuolių – efekto, šoko poetikos – tradicija. Šios avangardistiškos poetikos recepcija iš esmės sutapo su bendra sovietinės kultūros septintojo – aštuntojo dešimtmečių tendencija prisiminti maištingąsias amžiaus pradžios avangardizmo kultūros sroves. [...] Gana plačiai naudojama sovietinė mitologija – nuo ankstyvųjų avangardistinių krikščionybės ir komunizmo samplaikų iki karo invalidų ar biurokratijos kultų. Kaip efekto kūrimo priemonė dažnai vartojama absurdo poetika, kai poetinis herojus įvairias metaforas mėgina suvokti kaip veiklos instrukcijas.*⁷² . Pasak literatūrologo, eilėraščių pagrindas - efektas kuriant fantastinę istoriją, pasitelkiant liaudiškąją išmintį ar derinant žemąjį ir aukštąjį stilius.

⁷⁰ *Typology*, in: prieiga per Internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/Paradox>.

W. V. Quine (1962) distinguished between three classes of paradoxes.

A *veridical paradox* produces a result that appears absurd but is demonstrated to be true nevertheless. Thus, the paradox of Frederic's birthday in *The Pirates of Penzance* establishes the surprising fact that a person's fifth birthday is the day he turns twenty, if born on a leap day. Likewise, Arrow's impossibility theorem involves behaviour of voting systems that is surprising but true.

A *falsidical paradox* establishes a result that not only appears false but actually is false; there is a fallacy in the supposed demonstration. The various invalid proofs (e.g. that 1 = 2) are classic examples, generally relying on a hidden division by zero. Another example would be the inductive form of the Horse paradox.

A paradox which is in neither class may be an *antinomy*, which reaches a self-contradictory result by properly applying accepted ways of reasoning. For example, the Grelling-Nelson paradox points out genuine problems in our understanding of the ideas of truth and description.

A fourth kind has sometimes been asserted since Quine's work.

A paradox which is both true and false at the same time in the same sense is called a *dialetheia*. In Western logics it is often assumed, following Aristotle that no *dialetheia* exist, but they are sometimes accepted in eastern traditions and in Paraconsistent logics.

⁷¹ Arnatkevičiūtė L., *Paradoksas*, in: prieiga per Internetą:

<http://www.lle.lt/FMPro?-db=lle2004.fp5&-format=detail.htm&-lay=straipsnis&-op=eq&Antraste=Paradoksas&-find=>

⁷² Keturakis, S. *Avangardizmo recepcija sovietinės Lietuvos poezijoje*, in: [http://www.literatura.lt/TXT/43\(1\)/keturakis.htm](http://www.literatura.lt/TXT/43(1)/keturakis.htm), Žiūrėta: 2007 08 28

Paradoksas padeda išsakyti prieštaringas mintis, pojūčius, idėjas. Paradokso elementų galima rasti pasakojime, kuriame susiduria du aspektai: mitologinis ir fabulinis. Pirmasis reprezentuoja universumą, antrasis - atspindi tikrovės epizodus. Mitologinis mąstymas baladėse konfrontuoja su socialine patirtimi. Čia jaučiama ir autoriaus pozicija, dažnai paradoksaliai nesutampanti su personažo veiksmis. S. Keturakis teigia, jog M. Martinaičio ir V. Bložės eilėse „svarbiausios prasmės kūrimo priemonės yra ironija, realybės deformacija, paradoksai. Sovietinės kultūros tyrinėtojo Epsteino manymu, sovietinėje literatūroje realybės deformacijos buvo savotiškas šou elementų, būdingų vakarietiškejai postmodernizmo kultūrai, pakaitalas. Kita vertus, realybės deformacija, pastangos įprastoms situacijoms suteikti neįprastas prasmes buvo būdingos ir avangardizmui, iš kurio daugelį šokiravimo raiškos technologijų perėmė postmodernizmas.“⁷³

Paradokso, metaforos, antitezės ir pan. stilistinių figūrų turi alogizmai, kurių nemažai M. Martinaičio poezijoje. „Alogizmas žymi nelauktą minties posūkį; jos daugiareikšmiškumą; emocinę kalbos įtampą; signalizuoja apie kokią nors dvasinę įtampą ir kt.“⁷⁴. Alogizmai - logikų, psichologų bei filosofų objektas: „Logikai tikino, jog kalba yra logiška, psichologai teigė, kad ji alogiška. Filosofas K. Jaspersas, norėdamas užglaistyti šiuos kraštutinumus, sakė, kad kalba yra „nei alogiška, nei pedantiškai logiška“ (3, 9). Taigi kalbą valdo kalbančiojo psichika, bet kartu pasisakoma už sveiką logiką, gyvosios kalbos logiką. Vadinasi, galima skirti dvi logines grupes. Viena kasdienė praktinė logika, kita mąstymo logika.“⁷⁵. Alogizmai taip, kaip ir paradoksas, sukelia netikėtumo, lūžio efektą, alogiškas turinys nesutampa su logišku turiniu. Baladėse yra neatitikimų tarp to, kas turi būti ir to, kas yra. Parodomas kartais komiškas, kartais groteskiškas ar ironiškas pasaulio vaizdas.

1.3. Juriiaus Lotmano pasaulėvaizdžio ir veidrodinio atspindžio mechanizmo principas

Juriiaus Lotmano pasaulėvaizdžio idėją eskaluoja literatūrologė Audinga Peluritytė: pasaulėvaizdis „įkūnija visos kultūros vaizdą, tad gali būti traktuojamas kaip universumas - tiek idėjinė, tiek formali kultūros visuma.“⁷⁶. Tai „ypatingai organizuota kultūros erdvė“⁷⁷, turinti pasikartojančius „kultūros principus ir elementus“⁷⁸. J. Lotmanas kalba, jog kiekvienas kultūros

⁷³ Keturakis S., *Sovietinės Lietuvos poezija: avangardizmas ir postmodernizmas*, p. 44.

⁷⁴ Peleckienė A., Alogizmų semantika, in: *Tekstas ir kontekstas: prasmės formavimas: mokslinių straipsnių rinkinys*, Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2000, p. 216.

⁷⁵ Peleckienė A., *Alogizmų semantika*.

⁷⁶ Peluritytė A., *Lietuvių lyrikos tradicija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 7.

⁷⁷ Ten pat, p. 8.

⁷⁸ Ten pat, p. 8.

tipas sukuria savą kultūros tipologiją, kurios vienas požymių - „Sava kultūra“ vertinama kaip vienintelė. Jai priešpriešinama kitų kolektyvų „nekultūra“.⁷⁹ Antrasis: „žmonijos istorijoje egzistuoja keletas (arba daug) vidujai savarankiškų kultūros tipų.“⁸⁰ Tipologinio aprašymo metakalbą rašantysis pasirenka remdamasis tuo, kokiai kultūrai jis pats priklauso. Tačiau ši kalba nėra izoliuota nuo tos kultūros visuomenės kalbos, todėl „kuriam tipologija apibūdina ne tik aprašomą medžiagą, bet ir kultūrą, kuriai jis priklauso.“⁸¹ Vienodas medžiagos aprašymas yra neįmanomas, todėl būtina sukurti vienalytę metakalbos sistemą, kuri „yra kultūros universalijų nustatymo prielaida. [...] Kultūros tyrinėjimo universalijų požiūriu mokslinė prielaida yra galimybė visą realiai egzistuojančių kultūros tekstų įvairovę suvokti kaip vieningą, struktūriškai organizuotą sistemą.“⁸² Metakalbą kuria remdamasis erdviniais matematikos disciplinos, tiriančios figūrų savybes, modeliais. Konceptija remiasi esminėmis opozicijomis, pripažįsta „keleto vidinių savarankiškų kultūros tipų sambūvį, daugiasluoksniškumą“⁸³. Pasaulėvaizdžiui būdingas „vidinis daugiasluoksniškumas“⁸⁴. Pasaulėvaizdį organizuoja kultūra, erdvės kultūrinimas, susijęs su, anot Vytauto Kavolio, „kultivavimu: kažko auginimu, ugdymu, išgryninimu“⁸⁵. Erdvinė pasaulėvaizdžio struktūra „priklauso aprašomam objektui“⁸⁶, o erdvės modeliai - „aprašymo metakalbai.“⁸⁷ Šie planai - „viena iš universalijų žmogaus kultūros ypatybių, kuri galbūt siejasi su antropologinėmis žmogaus sąmonės savybėmis, yra tai, kad pasaulėvaizdis neišvengiamai įgauna erdvinės charakteristikos bruožų. Pati pasaulio tvarkos konstrukcija neišvengiamai suvokiama remiantis tam tikra erdvės struktūra, organizuojančia visus kitus lygmenis. Todėl tarp metakalbinių struktūrų ir objekto struktūros susiformuoja homeomorfizmo santykis.“⁸⁸ Erdvinė charakteristika, kaip pasaulėvaizdžio sudėtinė dalis, „tampa tuo universalaus kultūros modelio turiniu lygmeniu, kuris kitų požiūriu reiškiasi kaip išraiškos planas.“⁸⁹ Konkretus kultūros tekstas atkuriant kartu ir vertinamas. Tokiame tekste yra nejudrūs veikėjai ir judrūs, nuolat keičiantys savo aplinką. Pirmieji personažai „aukštesnio lygmens invariantinio personažo variantai.“⁹⁰ Antrajam tipui būdingas judėjimas, dažniausiai subjekto. Lyriniam tekstui - subjekto „prasminis judėjimas“.⁹¹ Siužeto elementai „sąveikauja sukurdami vieną sudėtingą

⁷⁹ Lotman J., *Kultūros semiotika*, p. 77.

⁸⁰ Ten pat, p. 78.

⁸¹ Ten pat, p. 78-79.

⁸² Ten pat, p. 80.

⁸³ Peluritytė A., *Lietuvių lyrikos tradicija*, p. 8.

⁸⁴ Ten pat, p. 8.

⁸⁵ Ten pat, p. 9.

⁸⁶ Lotman J., *Kultūros semiotika*, p. 81.

⁸⁷ Ten pat, p. 81.

⁸⁸ Ten pat, p. 82.

⁸⁹ Ten pat, p. 82.

⁹⁰ Ten pat, p. 84.

⁹¹ Peluritytė A., *Lietuvių lyrikos tradicija*, p. 10.

konstrukciją [...] „Siužeto schema iškyla kaip kovos su pasaulio konstrukcija būdas“⁹². „Kultūros siužetas yra realių tekstinių siužetų išskėlimas iki invariantinių personažų, kurių erdvė nesisieja, lygio. Kultūros teksto erdvė - tai universalus konkrečios kultūros elementų daugis, t. y. ji yra viso ko modelis.“⁹³ Kultūros modeliams būdinga universalios erdvės skaidymasis, tolygumas ir orientacija. Erdvinių santykių kalba turi „sugebėti modeliuoti įvairias ženklų sistemų struktūras.“⁹⁴ Aprašantysis komunikuoja su kultūros tekstu, su adresatu bei pats su savimi.

Baladžių pasaulėvaizdyje atsispindi aprašančiojo kultūrinė erdvė, pasaulio vaizdas turi erdvines charakteristikas. Personažai yra ne tik invarianto variantai, bet ir judantys, dinamiški, nes jie patys yra tiražuojami. Kultūros teksto ženklai modeliuojami vieno, nejudančio personažo, kita vertus, personažo daugybiškumas, sugebėjimas būti visažiniu, leidžia perduoti informaciją ne tik, pasak Lotmano, „AŠ - JIS“ kanalu, bet ir per „AŠ - AŠ“. Pasaulio informacija apie pasaulį ne tik pranešama neinterpretuojant, bet ir perleidžiama per savo suvokimo prizmę. Vykstant aprašančiojo dialogui tarp kultūros teksto, vienu metu vyksta dialogas „AŠ - JIS“ ir „AŠ - AŠ“, kaip su kitu, kuris, apdorojęs išorės ženklus, juos stengdamasis įsisąmoninti, kokybiškai pasikeičia pats. Galbūt, tai ir yra vienas iš galimų kelių personažo tiražavimui. Pats subjektas, tarsi aprašančiojo prototipas, dalyvauja analogiškuose dialoguose, tad vis naujoje situacijoje jis atpažįstamas, kaip toks pat, bet kitoks, o pasaulėvaizdis, būdamas universalus, atsiveria vis kitais aspektais.

Struktūriniai kultūros elementai vienas su kitu siejasi semiosferoje, kurią Lotmanas vadina semiotine erdve, vientisu mechanizmu: „Semiosfera yra ta semiotinė erdvė, už kurios ribų neįmanomas pats semiozės egzistavimas.“⁹⁵ Svarbiausi jos požymiai - *ribiškumas* ir *netolydumas*. Vienalytiškumas ir individualumas suponuoja *ribiškumą* „supančios ją užsemiotinės erdvės ar kitos semiotinės erdvės atžvilgiu.“⁹⁶ Viena svarbiausių sąvokų - ribos sąvoka. Semiosferos erdvė - abstrakti: „tai suma dvikalbių vertimo „filtrų“, perėjimas per kuriuos išverčia tekstą į kitą kalbą (arba kalbas), esančią (esančias) už konkrečios semiosferos ribų. Semiosferos „uždarumas“ pasireiškia tuo, kad ji negali susiliesti su kitaip semiotiniais tekstais arba su netekstais.“⁹⁷ Netekstai realūs taps tik semiotizavus faktus. Riba „dvikalbis mechanizmas, išverčiantis išorinius pranešimus į vidinę semiosferos kalbą ir atvirkščiai.“⁹⁸ Išorinis pasaulis į semiosferą prasiskverbia perfiltruotas ir adaptuotas, atsiskiria sava ir svetima, išoriniai pranešimai verčiami į savą kalbą, o nepranešimai paverčiami pranešimais. Elementarią erdvinę reikšmę riba įgauna teritorinio

⁹² Ten pat, p. 10.

⁹³ Ten pat, p. 84.

⁹⁴ Lotman J., *Kultūros semiotika*, p. 96.

⁹⁵ Ten pat, p. 5.

⁹⁶ Lotman J., *Kultūros semiotika*, p. 6.

⁹⁷ Ten pat, p. 6.

⁹⁸ Ten pat, p. 7.

pobūdžio kultūrinėje erdvėje. Kai semiosfera - įsisavinta „kultūrinė“ erdvė, išorinis pasaulis - chaotiškas ir stichiškas. „Kultūra kuria ne tik savo vidinę organizaciją, bet ir savo išorinės dezorganizacijos tipą.“⁹⁹

Kitas semiosferos požymis - vidinis *netolydumas*. Semiotinė erdvė turi branduolines struktūras ir periferiją, kurios tarpusavyje sąveikauja ir sukuria dinامينius procesus. „Struktūrinis semiotinės erdvės nevientisumas suformuoja dinaminį procesų rezervus ir yra vienas iš naujos informacijos sferos viduje kūrimo mechanizmų.“¹⁰⁰ Dinaminiai procesai greitesni periferijoje ir lėti branduolyje, todėl „rengia būsimą struktūrinio branduolio funkcijos perkėlimą į ankstesnio etapo periferiją ir buvusio centro tapimą periferija.“¹⁰¹ Semiotiniai periferiniai dariniai gali būti kaip kalba, uždari tekstai ir semiotinėje erdvėje atlieka katalizatoriaus funkciją, semiotinė visuma nuolat rekonstruojama, t. y. kuriama nauja kalba. „Vidinis semiosferos įvairumas suponuoja jos vientisumą.“¹⁰² Svarbiausia branduolinių mechanizmų struktūros ypatybė, yra ta, jog kiekviena jos dalis yra savarankiška uždara visuma, bet visumos atžvilgiu - izomorfiška. Atskiras tekstas vientisame semiotiniame mechanizme - izomorfiškas visiems tekstams, tad „egzistuoja akivaizdus paralelizmas tarp individualios sąmonės, teksto ir kultūros visumos.“¹⁰³ Izomorfizmas formuojasi mainų pagrindu: „Paprasčiausią šio tipo semiozės sąlygą galima būtų suformuluoti taip: dalyvaujančios joje substruktūros turi būti ne izomorfiškos viena kitai, bet kiekviena atskirai izomorfiška trečiajam aukštesnio lygmens elementui, į kurio sistemą ji įeina.“¹⁰⁴ Vyksta komunikacija. Dialoge esanti perdavimo ir priėmimo laiko kaita suponuoja diskretumą - „pertraukų galimumą perduodant informaciją.“¹⁰⁵ Dialogui būdingi perėjimo į svetimą kalbą elementai, jis atsiranda anksčiau nei kalba ją sukuria. Be semiosferos kalba neegzistuoja.

Antropomorfizuotas Kukutis (pirmine reikšme, paukštis) naujajame rinkinyje įgavęs žmogaus - Autoriaus „statusą“, veikia įsamenintoje, individualioje, sukultūrintoje *netolydumo* požymį turinčioje semiosferoje, kuriamoje „prasmingai judant“, atrenkant reikšmingus aplinkos ir erdvės ženklus. Teksto semiosfera, konstruojama remiantis *ribiškumo* ir *netolydumo* požymiais iš vienaarūšių ženklų atitinka universalus pasaulio semiosferos struktūrą. Joje atpažįstami ir kūrybos laikmečio kultūros ženklai.

Semiosferos elementų įvairovė negriauna jos vientisumo, nes komunikacija grindžiama invariantiniu principu: „simetrijos ir asimetrijos deriniu: [...]“¹⁰⁶ simetriją ir asimetriją galima vertinti kaip tam tikros vienovės padalijimą simetrijos plokštuma, dėl to atsiranda veidrodinis

⁹⁹ Ten pat, p. 9.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 10.

¹⁰¹ Ten pat, p. 10.

¹⁰² Ten pat., p. 12.

¹⁰³ Ten pat, p. 12.

¹⁰⁴ Ten pat, p. 12.

¹⁰⁵ Lotman J., *Kultūros semiotika*, p. 13.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 15.

struktūros atspindys - tolimesnio įvairovės didėjimo ir funkcinės specifikacijos pagrindas. O cikliškumo pagrindas - judėjimas ratu apie simetrijos ašį.¹⁰⁷ Dialogas leidžia vienu metu atsirasti elementų įvairumui ir vienodumui, o semiotinis nevienalytiškumas - struktūrinį įvairumą, kuris yra semiosferos mechanizmo pagrindas. Iš čia kyla enantiomorfizmas - veidrodinė simetrija. „Dialoginė komunikacija - prasmės atsiradimo pagrindas, o enantiomorfiniai padalijimai to, kas vientisa, ir suartinimai to, kas skirtinga, - struktūrinio dalių santykio prasmę kuriančiame įrenginyje pagrindas.“¹⁰⁸ Dialoginiai santykiai formuojasi veidrodinės simetrijos pagrindu. Veidrodinio mechanizmo principas būdingas sukurtiems tekstams. Simetrija - asimetrija kuria prasmę, „jos, kaip bilaterali žmogaus smegenų asimetrija, charakterizuoja mąstymo mechanizmą, bet nenulemia jo turinio. Jos nulemia semiotinę situaciją, o ne konkretaus pranešimo turinį.“¹⁰⁹ Veidrodžio atspindžio mechanizmu galima paaiškinti *netolydumo* požymio funkciją: „būtent veidrodžio ir atspindžio dialogas vertybiškai organizuoja kultūros, jos tekstų erdvę ir gali be išplėtos subjekto poelgių, veiksmų ir nuotykių istorijos nurodyti tą „antrininką“, kuris tiesiogiai išskyla subjekto išgyvenimų, jausmų ir pojūčių patirtyje. [...] liudija dinamiškus, kintančius istorijos procesus“.¹¹⁰ Semiozės kūrimo procese šis mechanizmas kiekviename semiosferos lymenyje ir tekste formuluoja reikšmę sukuriančius skirtumus. Vaizdas ir atvaizdas - dialogas tarp centro ir periferijos, išorės ir vidaus, sava ir svetima, subjekto ir objekto, dialogo struktūra tampa bipolinė, dichotominė, opozicinė, t. y. dvišalė. Veidrodinės simetrijos dėsnis „vienas pagrindinių prasmės kūrimo mechanizmo vidinės organizacijos struktūrinių principų. Siužeto lygmenyje jam priklauso tokie reiškiniai kaip „aukštojo“ ir komiškojo personažų paralelizmas, antrininkų atsiradimas, lygiagretūs siužeto vingiai ir kiti gerai ištirti vidinių teksto struktūrų susidvejinimo reiškiniai.“¹¹¹ Literatūrologė A. Peluritytė įveda Dufrenne'o metaforą - „miglotą antrininko“: „Lotmano semiosferoje objektas iš tiesų gali būti siejamas su vis aukštesniu (subjekto atžvilgiu), labiau apibendrintu semiosferos tekstu: žmogaus sąmonė - kultūros tekstas - kolektyvinis intelektas (analogiškai: individuali sąmonė - kūrybos tekstas - bendruomeninis mąstymas). [...] Galima daryti prielaidą, kad vertės požiūriu kiekvienas aukštesnis semiosferos lygmuo yra ir vertingesnis. Todėl logiška tą „miglotą antrininką“, tą objektą nors punktyriškai, nors hipotetiškai sieti su aukštesniojo lygmens tekstu, nes kiekvienas aukštesniojo lygmens tekstas Lotmano kultūros semiotikoje gali būti laikomas vertės objektu žemesniojo lygmens tekstui: kolektyvinis intelektas apibendrina kultūros tekstą.“¹¹² Rinkiniuose „Kukučio baladės“ ir „K. B.“ „miglotas antrininkas“ paklūsta vertės principui - žmogaus sąmonė - kultūros tekstas - kultūrinis intelektas.

¹⁰⁷ Ten pat, p. 16-17.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 16.

¹⁰⁹ Ten pat, p. 19.

¹¹⁰ Ten pat, p. 19.

¹¹¹ Lotman J., *Kultūros semiotika*, p. 20.

¹¹² Peluritytė A., *Lietuvių lyrikos tradicija*, p. 16-17.

Be to, susidaro hermeneutinis ratas - žmogaus sąmonės bruožų turintis personažas atspindi kolektyvinio mąstymo archetipus, intelektą - apibendrintą kultūros patirtį. Erdvė, laikas, kaip ir pats subjektas, įgauna simbolinę prasmę, įkūnija tipinį pasaulio vaizdą, visumą, kuri yra dalis kosmoso universumo. „Migloto antrininko“ bruožai atspindi ir epochos kultūros bruožus.

Lotmanas nurodo, jog *netolydumo* požymis „vertybiškai orientuoja erdvę ir gali būti sietinas su subjekto patirtimi - nesvarbu, tik galima ar jau įvykusia.“¹¹³ ir yra sietinas su „subjektą apibrėžiančia laiko koncepcija“¹¹⁴, pasirodančia įvairiausiomis figūromis ir pavidalais. Pasaulėvaizdžio „prigimtis negali būti perskaityta be subjekto ir objekto sąveikos, jų specifinio sąlyčio, dialogo, nes ši sąveika iš esmės ir palaiko tą pasaulėvaizdį, besiskleidžiantį laike ir erdvėje“¹¹⁵. Subjekto ir objekto sąveikos metu „žmogaus ir kultūros dialogas kuria nenutrūkstamą informacijos srautą - neišardomą semiotinį audinį, kurio metodologinis atitikmuo Lotmano semiotikoje ir yra tekstas.“¹¹⁶. Teksto svarbiausias bruožas tas, kad „įkūnytu pasaulio vaizdu jis aprėpia viską.“¹¹⁷. Trys lygmenys - žmogaus sąmonė, kultūros tekstas ir kolektyvinis intelektas - struktūrina erdvę dialogo principu, jiems Lotmanas „pripažįsta organizacinę analogiją ir teksto kūrimo principus. Daugiasluoksnė semiosfera atkartoja „elementariausiojo lygmens struktūrą“¹¹⁸, t. y. žmogaus sąmonę. Sąmonėje esanti „bipolinė dialogo struktūra“¹¹⁹ nediskretinės ir diskretinės „informacijos srautais generuoja kiekvieną semiosferos tekstą.“¹²⁰. Toks srautų dialogas tinka atskiram struktūrinam elementui ir jų visumai.

Dialogo struktūros pagrindas - svarbiausi semiosferos požymiai ir principai (*netolydumas* ir *ribiškumas*). F. de Saussure'o kalbos panašumų ir skirtumų sistemą Lotmanas supranta kaip neįprastą, nekasdienę kalbą. Tai - „antrinė modeliujanti sistema“¹²¹, kuri dialogo principu „modeliuoja informaciją į kultūros tekstą.“¹²². Skirtumus galima atpažinti iš erdvinių informacijos modeliavimo skirčių: „diskretinės informacijos srautas modeliuoja tekstą kaip atskirų ženklų eilę, nediskretinės - kaip vientisą ženklą. Atskirų ženklų modelis [...] yra žodinis, padalytas į neritminius laiko segmentus. Vientiso ženklo modelis traktuojamas kaip bežodis, ritminiais ciklais sukauptas į simbolines struktūras.“¹²³.

Iš atskirų ženklų kuriama semiosferos periferija, o erdvė vadinama istorine sąmone. Jei ženklas vientisas, erdvė vadinama mitine sąmone, iš vientiso ženklo (iš mitinių laiko ciklų ir

¹¹³ Ten pat, p. 14.

¹¹⁴ Ten pat, p. 14.

¹¹⁵ Ten pat, p. 15.

¹¹⁶ Ten pat, p. 15.

¹¹⁷ Ten pat, p. 15.

¹¹⁸ Ten pat, p. 18.

¹¹⁹ Ten pat, p. 18.

¹²⁰ Peluritytė A., *Lietuvių lyrikos tradicija*, p. 18.

¹²¹ Ten pat, p. 20.

¹²² Ten pat, p. 20.

¹²³ Ten pat, p. 20.

ritualų) suformuojančia semiosferos centrą. Istorinė ir mitinė sąmonė - apibrėžta sąmonė - bipolinis, atitinkantis normą, tendencijų dialogas visuose semiosferos lymenyse. Jos viena be kitos negali egzistuoti. Literatūros tekstuose veidrodžiškasis mechanizmas semiotinio dvejinimo principu padeda atpažinti vieną ženklų kalbą kitoje. Baladžių tekstuose mitinė ir istorinė sąmonė sukuria kultūrinį modelį - erdvės ir laiko konstrukta. Mitinis laikas - steigties laikas, istorinis - kultūrinis laikas koreliuoja ir sudaro laiko tęstinumo, virš-laiko įspūdį, tuo pačiu - virš -istorinę asmenybę ir individualybę, realiai neegzistuojančią, bet įmanomą būti dabartiškume arba amžinajame erdvėlaikyje. Personažas Kukutis - K. B. tampa mitiniu modeliu veidrodiniame pasaulėvaizdyje, tuo pačiu yra reali, perkuriama pasaulio esybė. Pasaulio veidrodinis atspindys - personažo pasaulėvokos ir pasaulėžiūros rezultatas, įsikūnijęs sąmonėje. K. B. ir Kukutis gali būti patys sau - už sociumo ribų ir veikti jo viduje. Personažai suėmę į save laikmečio ir mitinės tikrovės ženklus. Jų pasaulėvoka bipolė - epochos kultūros (istorinė) ir mitinė.

2. KUKUČIO PERSONAŽO FENOMENALUMAS

2.1. Lyrinio subjekto individualumas

Kukutis gimė trisdešimtųjų metų poetų kartoje, kuri „iš esmės pakartojo „visasąjunginės“ tarybinės literatūros pagrindinius etapus, atspindėjusius tiek valdžios kultūrinės politikos, tiek tautos sąmonės evoliuciją. Sąlygiškai galima išskirti tris periodus: 1) kartojo ir tiražavo utopines socializmo idėjas, partinės propogandos stereotipus, išreiškė “epochos“ stilistiką, ideologizuoto žodžio reikšmes ir oficialų optimizmą, pasidavė organizuotam melui; 2) ieškojo socializmo su žmogišku veidu turinio, dar tikėjo socializmo perspektyva; 3) atsisakė privalomų prasmių raiškos ir grįžo prie žmogiškųjų universaliųjų estetinių vertybių, kūrybinės laisvės principų, subjektyvumo ir savižinos.“¹²⁴

Lyrisis subjektas Kukutis - pagrindinė figūra, „skaitanti“ kultūros tekstą, kamerinėje sąmonės erdvėje jį įvertinanti ir savo kalba formuojanti savarankiškai egzistuojanti „veidrodinį pasaulį“. Šis pasaulis turi ryškių sovietinės kultūros spalvų, o personažas - amžininkų bruožų. Lyrisis subjektas - už sociumo ribų ir visuomenės visumos dalis. Jis yra individualus, vienintelis ir nepakartojamas ir asmenybių sankloda; vientisas, tolydus, turintis ribas, bet tuo pačiu ir atviras, kaip atvira erdvė. Jo sąmonėje tarsi semiosferoje vyksta dinamiški netolydūs procesai. Sąmonė - branduolys, sąmonė - periferija. Sąmoniniai jutimai pagauna achetipus, universalius ar netipiškus ženklus, kurie, neturėdami griežtai organizuotos kalbos, sukelia dinامينius procesus, suponuoja iki tol lyg ir nematytą pasaulio vaizdą ir pereina į centrą - tampa apmąstymų objektu ar siužeto pagrindu. Kukučio sąmonėje yra „atviri laukeliai“ (pagal Lotmaną), kuriuose patalpinamos dar nepatirtos savos ar pasaulio būsenos, kuriuose patirtys segmentuojamos, analizuojamos, nebetenkama visažinystės, imama abejoti ir tas abejojimas išsakomas Kitam ir Sau pačiam sava kalba. Be pertrūkio vyksta dialogas, informacijos priėmimas ir perdavimas, kurių kaitos metu vyksta kultūros dekodavimas ir kodavimas savais ženklais, arba kalba. Šios kalbos ženklų sistema, turėdama vienaarūšiškumo ir nevienarūšiškumo požymių, per simetrijos - asimetrijos opoziciją formuoja pasaulio konstrukta, kurio identiška ir diferentiška dalis yra pats personažas. Judama koncentriniais ratais, suponuojama baladžių teksto netolydi, dinamiška, užbaigta erdvė - išorinės erdvės atspindys.

Kukutis - žemaitis, „archainės sąmonės fenomenas, depersonalizuota keistuolio figūra šiuolaikiniame pasaulyje, kuri išreiškia dvejoją poeto pasirinkimą: archetipinės išminties ir psichologinio rezervato apsiginti nuo režimo. Agrarinė kultūra suvokiama ne tik kaip etikos

¹²⁴ Areška V., Pritarimas ir pasipriešinimas:30-ųjų metų karta, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 223.

normų, bet ir kaip tautos savimonės pagrindas.“¹²⁵ Žemaitis Kukutis - „mitinis talalinių dainelių personažas [...] atrodo primityvus ir kvailokas.“¹²⁶ Tačiau jis daugiareikšmis. Lietuvių kalbos žodyne *kukutis*: 1. bulvinis pelėžirnis (*Lathyrus tuberosus*); 2.1. kukučių būrio, kukučių šeimos paukštis, lukutis, dudutis (*Upupa epops*); 2.2. nekrikštytas kūdikis; 2.3. perkūnas; 2.4. toks senoviškas šokis. 3. 1. kabliukas, kablys; 3.2. kabliukas nerti; 3.3. meškerės kabliukas; 3.4. plaktukas.¹²⁷ K. Nastopka leksemoje *kukutis* išskiria dvi sememas: „vieną, susijusią su smūgio, trenksmo reikšme (perkūnas, plaktukas), kitą - su įvairiomis kreivumo apraiškomis (kukutis - paukštis kreivu snapu, bulvinis pelėžirnis - vijoklinis augalas, nekrikštytas kūdikis - nukrypimas nuo kultūros). Mitui būdinga kreivumo semema (pasak Algio Mickūno, „amžinybės ratas yra kreivas“).“¹²⁸ Reikšmių samplaika leidžia jungti realųjį ir nerealųjį pasaulius, įvairių kultūrų klodus, sukurti universalų pasaulėvaizdį. Kukutis suvokiamas kaip žmogus, kuris žvelgia į pasaulį ir save kiek naiviomis akimis, savaip viską jaučia, išgyvena, skaldo ir vienija. Tačiau kartu suprantama, jog jis nepriklauso nei gyvųjų, nei mirusiųjų pasauliui, yra už sociumo ribų:

*po Blinstrubiškės ažuolu
mane pakorė.*

*Anoj pasaulio pusėj –
danguj man davė butą,
po Blinstrubiškės ažuolu
du sieksniu pievos.
O ko daugiau man reikia:
gavau du sieksniu pievos.
Nei arti, nei akėti:
ateina kartais karvė
ir visa patręšia.¹²⁹*

Nekrikštai ir pakaruokliai nepriimami į krikščioniškąjį pasaulį. Kukutis būva ten, kur žemiškojo ir nežemiškojo pasaulio ženklai susilieja (danguje butas); ten, kur buvo nublokštas, ir ten, iš kur buvo išstumtas. Jam pakanka to, ką turi - *du sieksniu pievos*. Baltų mitologijoje yra „senos indoeuropietiškos tradicijos tąsa - pomirtinis pasaulis įsivaizduojamas kaip ganykla.“¹³⁰ Būva kaip ir ažuolas - simbolis, siejamas su griaustinio dievais, ilgaamžis:

¹²⁵ Tūlytė R., in: prieiga per Internetą:

<http://www.lle.lt/FMPro?-db=lle2004.fp5&-format=detail.htm&-lay=straipsnis&-op=eq&ID=1466&-find=>

¹²⁶ Nastopka K., Toelle H., *Mitas estezės talkoje*, p. 83.

¹²⁷ *Lietuvių kalbos žodynas*, in: prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm>

¹²⁸ Nastopka K., Toelle H., *Mitas estezės talkoje*, p. 83.

¹²⁹ Kaip Kukutis protą atgavo, in: Martinaitis M., *Kukučio baladės: baladžių poema*. Vilnius: „Vaga“, 1986, p. 22.

¹³⁰ *Baltų mitologija*, in: prieiga per Internetą:

Ne kartą bandžiau

išeiti,

pagyvent slapta nuo gyvenimo.

Vos pajudėdavau – vėl jis tęsdavosi,

viską sau pasiimdamas. („Kukutis baigdamas paskutinį savo gyvenimą“ *Kukučio baladės*, p. 142.)

Subjektas esti lyg paukštis, žynys, miško dievybė ar pasakų personažas - pusiau žmogus, pusiau dievas, neatskiriama mistiškos gamtos dalis, „vienakojis“ - nepilnavertis, atstumtas žmonių, senas, „pusiau gyvas“, vienintelis toks neįprastas, nematytas, bet aptinkamas kiekvieno žmogaus sąmonėje. Personažo įvaizdis formuojamas pasitelkus aukštąją mimezę: Kukutis - dieviškumo ir dvasingumo atspindys, gamtiškumo ir proto analogija.

Subjektas tikrinius ir netikrinius pasaulio vardus „renka“ žaisdamas paprasta, primityvoka kalba. M. Martinaitis remiasi J. Lotmano pasakymu, jog „pats sudėtingiausias dalykas yra paprastumas.“¹³¹ Kalboje reiškiasi ne tik išprotaujami dalykai: „Tokia folklorizuota kalba tarsi turi sąmonę, kurioje žodžiai sudėliojami pagal (*pagal* - taisyta K.B.) etninės kultūros prasminius židinius, sujungiami archetipiniais negramatiniais ryšiais, jie gali tapti tekstu arba - ne, jei nėra iškilęs reikalas kalbėti. Žmogus pasako tai, ko jis nebuvo girdėjęs ir ko, rodos, nežinojo, kas buvo jo sąmonėje. Tai panašu į poetinės kūrybos fenomeną, kada iš kalbos ypatingo dvasinio pakilimo metu išsiveržia intonaciškai bei ritmiškai sutvarkyti žodžių srautai, apie kurių buvimą iki tol niekas nežinojo, bet ką visi supranta arba gali suprasti. Iš gilumos kalba išsiverčia apeiginių aktų metu, tai primena bendruomeninius praregėjimus ar likimo spėjimus.“¹³² Archetipinius vaizdinius Kukutis lengvai pagauna, jais operuoja, sudėlioja savo žiūros ribose. Semiozė vyksta jo sąmonėje. Pasaulėvoka nėra primityviai siaura. Subjektas, skverbdamasis į išorinį ir vidinį pasaulį, jį generuoja susidvejindamas:

Klausos Kukutis –

girdi Kukutį.

Kalba Kukutis –

ir supranta,

kad kalba Kukutis.

http://209.85.135.104/search?q=cache:VH2M-kuRGb4J:kazkas.kobra.ktu.lt/index.php%3Fsid%3D85bc8b02195bd1b6f11e2235291b0334%26Nr%3D21317+mi%5%A1ko+simbolika&hl=lt&ct=clnk&cd=3&gl=lt&lr=lang_lt

¹³¹ Martinaitis M., Poezija turi širdį, in: *Papirusai iš mirusiųjų kapų: Atgimimo ir Vilties knyga, 1988-1991*, p. 120.

¹³² Martinaitis M., *Papirusai iš mirusiųjų kapų: Atgimimo ir Vilties knyga, 1988-1991*, p. 140-141.

*Sėdi ant suolo Kukutis
ir jaučia,
kad sėdi ant suolo Kukutis.*

*Žingsniuoja Kukutis,
ir žingsniavimas
eina*

*iš jo paties,
ir matymas
eina
iš jo paties,*

ir galvojimas... („Kukučio galybė“, *Kukučio baladės*, p. 53.)

Arba susitrejina:

Seniai seniai gyveno trys Kukučiai.

Iš jų buvo du antrieji Kukučiai,

vienas trečiasis – taip pat Kukutis.

O pirmojo - nebuvo. („Pasakos pradžia“, *Kukučio baladės*, p. 146.)

Tikras gyvenimo tėkmės jutimas atsiranda mąstant. *Cogito, ergo sum* (mąstau, vadinasi esu), suformuluotas Augustino, - principinis subjektyvus René Descartes'o filosofijos atramos taškas. Filosofo metafizika siejasi su scholastine tradicija. Kukučio kūnas - tarsi iliuzija. Tikrasis Aš - mąstanti būtybė, savarankiška substancija:

Ir šitaip gyvena Kukutis

ir žino,

kad gyvena Kukutis,

kad jis visas –

pilnas Kukučio. („Kukučio galybė“, *Kukučio baladės*, p. 69.)

Save suvokia ir kaip „dievo avinėlių“, ir kaip gyvybę. Biblijinis avelės motyvas kelia gailestį, rūpestį, meilę Kukučiui:

- Naktim,

kaip nukirpta avelė,

glaustais man širdy:

vieniša,

nepamylėta gyvybe. (Ten pat, p. 83.)

Gyvybė suvokiama kaip siela, duotybė. Tai dvasia, galinti atsiskirti nuo fizinio kūno:

Vieną naktį

tu mane uždusinsi

ir pabėgsi, mane vieną

palikus.

(„Kukutis kalbina savo gyvybę“, *Kukučio baladės*. p. 85.)

Gyvybė - egzistencija plyti mirtingo gyvenimo, arba pabaigos, ir nemirtingumo, arba amžinumo, begalybės tęstinumo, sankirtoje. Ribos tarp „žemės“ ir „dangaus“ trapios:

aš pavargau

tau dirbdamas visą gyvenimą,

slapstydamasis nuo mirties,

kad tik liktum gyva.

(Ten pat, p. 85)

Mitinė būtybė - daugialypė: sugeria į save tiek gyvosios, tiek negyvosios gamtos elementus. Kukučio pasaulėvokoje pasaulėvaizdis įsamenintas, suteikiama jam žmogaus sąmonės savybių. „Gyva“ Kukutį supanti aplinka ir laikas slenka kinematografiškai, ratu ar dėlioiant koležo principu. Gyvenimas, būtis „tikriausi“ jo paties mąstysenoje, darbų rituale, susikurtoje erdvėlaikio slinkyje:

- Visą gyvenimą

kirviu lyginau rąstų šonus,

pjūklui skambinau šalnoms,

dalgiu kirtau per dobilų kojas,

botagu šventinau gyvulius...

Iš gyvenimo dariau sau namus:

kiemą ir šulinį

su pasilenkusia moterim,

su veršiais,

kurie prieš papjaunant

laižydavo man rankas,

su savo paties verkimu,

kai nesuprasdavau –

girtas esu

ar nelaimingas? („Kukutis baigdamas paskutinį savo gyvenimą“, *Kukučio baladės*, p.141.)

Kukučio dvasios atsiskyrimas nuo kūno primena sapno metafiziką. Sapnuose gausu alogizmų, „dominuoja situacija, kuri priverčia į save pažvelgti iš kasdienės perspektyvos.“¹³³:

¹³³ Peleckienė A., *Alogizmų semantika*, p. 217.

*Kai užmiega Kukutis –
pro akis iš jo kūno
išeina dvasia.
Niekam nematoma
patraukia ji per Žuveliškės,
ir visi pradeda nesuprasti,
kas daro tai,
ką draudžia įstatymai,
kodeksai,*

dešimt dievo įsakymų. (,Nuodėminga Kukučio dvasia“, *Kukučio baladės*, p. 86.)

Pasitelkiant alogizmą supriešinama tai, kas tikra ir tai, kas turėtų būti. Ironizuojant stengiamasi išsilaisvinti iš dieviškų bei žemiškų saitų. Personalizuota Kukučio dvasia žino krikščionybės doktrinas ir (tarsi sūnus palaidūnas) grįžta į savo namus - kūną atgailauti:

*Į trečią dieną
pareina jina nusižeminus,
vilkdama supurvintus,
savo nekaltus marškinėlius,
lenda prie paties viešpačio dievo,
bučiuoja rankas,
pragertu balsu prašydama,
kad atleistų Kukučiui
už kūniškas nuodėmes,*

kurių šitiek, jam nežinant, pridirbo. (Ten pat, p.87-88.)

Siekis atkoduoti visa, o ypač tai, kas kitoniška ir paslaptinga, glūdi sąmonėje. Noras aprėpti ir suprasti neaprėpiama, ne tik racionaliąją, bet ir irracionaliąją būtį, - viena gyvenimo prasmės paieškų. Pasaulio vaizdinių metamorfozės kinematografinių kadru nuotropomis pasikartoja sapnuose: „Sapnas yra nepaprasta duotybė, tai tartum konkretus, autentiškas, gilus ir kartu punktyriškas, fragmentiškas, subjektyvus išgyvenimas, vaizdinys ar vizija, užbaigta ir neapčiuopiama, kanoniška ir kiekvieną kartą nauja esatis, susijusi tik su mumis ir kartu bendrybėmis pasižyminti egzistencinės patirties forma. / Tikėjimas pranašaujancia sapnų galia būdingas visoms senosioms pasaulio kultūroms.“¹³⁴

Sapne „kūniškai mirtinos nuodėmės“ kankina Kukutį. Jis pats stebisi savo tamsiąja puse. Būdamas dvipusis nėra nei blogas, nei geras: „Žmonės svarsto įvairiomis aplinkybėmis:

¹³⁴ Repšienė R., *Sapno metafizika*, in: prieiga per Internetą: <http://www.tekstai.lt/metai/200605/sapnomet.htm>

būdami vieniši, kamuojami nemigos, „grimzdami“ į sapną ir pan. Aišku, kad toks turinys prišaukia ir minčių „lūžius“.¹³⁵ Paradoksu ir ironija sukuriama komiška situacija:

Kukutis vartosį pro miegus,

vaitoja:

kas į jį prineša

šitiek

kūniškai mirtinų nuodėmių,

iš kur jų tiek

sapnuos? („Nuodėminga Kukučio dvasia“, Kukučio baladės, p.86)

Sąmonė ir sąmonės vaizdiniai inspiruoja nepasitenkinimą savimi, gėdą, galimą jausti įsivaizduojamoje socialinėje aplinkoje:

Rytą bjauru

moterims ir vaikams

pažvelgt į akis... (Ten pat, p. 87)

Kukutis nėra vientisas. Ji - dualistinė kūno ir sielos substancija arba būtybė, padalinanti ir išdėstanti save įvairiuose pasaulio taškuose vienu metu ir vienu metu matanti matoma ir nematoma:

Tai turiu trobą –

dviem galais:

vienam –

dar gyvas vaikštau,

o kitam –

jau guliu numiręs. („Kukutis pasakoja apie savo trobą“, *Kukučio baladės*, p.71.)

Mąsto paprastai, nes pagal Descartes'ą, pažinimo patikimumo kriterijus - aiškumas ir akivaizdumas. Aišku ir akivaizdu yra tai, kas paprasta, tuo pačiu ir tikra.¹³⁶ Kalbos paprastumas, anot K. Nastopkos, tariamas: „Paprastumo išpūdį daro žodyno atranka: vyrauja arba iš tradicijos poetiški žodžiai (saulė, dangus, širdis), arba įprastiniai žemdirbio aplinkos daiktai.“¹³⁷

Kukutis virtualus, virtualus ir semiosferos pasaulėvaizdis. Jis sudėliotas iš įvairių kultūros elementų, groteskiškas ir įtaigus. S. Keturakis teigia, jog „efektas kuriamas poetinį vyksmą montuojant pagal komikso poetiką – kaip begalinę alternatyvų seką. Bet koks bandymas išskirti vieną kurią galimybę kaip dominantę yra neįmanomas – tiražuojamos ne tik poetinio įvykio alternatyvos, bet ir pats poetinis herojus Kukutis išskaidomas daugiskaita, paverčiamas savotiška

¹³⁵ Peleckienė A., *Alogizmų semantika*, p. 218.

¹³⁶ Panaudota medžiaga iš Bankauskaitės-Sereikienės G. paskaitų ciklo *Literatūros teorijos*. Skaityta 2007 m.

¹³⁷ Nastopka K., *Išsprūstanti prasmė*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 64.

kolektyvine sakymo instancija. Tokie kūrybiniai Martinaičio *Kukučio baladžių* principai gali būti lyginami su vakarietiškojo postmodernizmo nuostatomis.“¹³⁸ Agrarinę sąmonę turintis subjektas bando mąstyti filosofiškai, intelektualiai. Peržengia tradicinio supratimo ribas, postmoderniai montuoja pasaulio vaizdą. Vyksta nenutrūkstantis pokalbis su savimi kaip Kitu (Kitais) ir pasauliu(iais) kaip Kitu (Kitais). Bendraujama begalinėse laiko ir erdvės horizontalėse bei vertikalėse.

2.2. Kukučio erdvėlaikis

Erdvės ir laiko konstrukte metaforizuojamas socialinis - kultūrinis pasaulėvaizdis. Galvosenoje gyvenimiškos realijos paradoksaliai, ironiškai ir groteskiškai rekonstruojamos. Naujajame „darinyje“ ryškėja mitui būdinga pasaulėjauta ir pasaulėžiūra: „Mitas panaikina žmogaus veiksmų komplikuotumą, panaikina visas dialektikas, neduoda pereiti į tai, kas nėra aiškiai matoma, organizuoja pasaulį be priešybių, nes tai yra pasaulis be gilumų. Modernus mitas, pagal Barthes, yra tam tikra kalbos rūšis, kas atitinka paties žodžio „mitas“ etimologiją: žodis, kalba, pasaka, legenda.“¹³⁹ Laikas ir erdvė „Kukučio baladėse“ kartu su lyrinio subjektu yra dinamišką pasaulėvaizdį kurianti sistema. Nes, „Pasak Lotmano, poetinio siužeto elementai neseka vienas paskui kitą, o sąveikauja sukurdami vieną sudėtingą konstrukciją. [...] „Siužeto schema iškyla kaip kovos su pasaulio konstrukcija būdas“¹⁴⁰ Semiosferos ribose įsameninama kultūros erdvė: „Įsameninimo idėja iš tiesų yra gamtos, natūros sužmoginimo idėja: kultūros erdvei suteikiamos žmogui būdingos orientacijos reikšmės ([...] antropologinės žmogaus sąmonės savybės).¹⁴¹ Pasaulio vaizdas lyrinėje baladėje ryškėja subjekto judėjimo, lyrinio vyksmo metu. Laikai ir erdvės paradoksaliai jungiami, toje jungtyje kultūros elementai modifikuojami, transformuojami, sukuriamas iracionalus, mistinis pasaulis. Mitinė sąmonė, arba vidinė, centrinė erdvė, konstruoja semiosferos centrą, o istorinė sąmonė, arba periferinė, išorinė erdvė, - semiosferos periferiją; Lotmanas mitinį mąstymą pateikia moderniai (Pagal A. Peluritytę). Mito erdvė laikoma labiausiai išgryninta sąmone: „mito kuriama erdvė yra pirmapradžio, steigties laiko erdvė [...] o kartu tai yra ir labiausiai įsameninta individualybė semiosferoje. [...] Pati tokios individualybės idėja suponuoja idealaus dialogo, kuriame subjekto ir jo „migloto antrininko“ kontūrai vėl susilieja, provaizdį. O toks subjektas tarsi pati sau pakankama dievybė vėl mezga dialogą pats su savimi, su

¹³⁸ Keturakis, S. *Avangardizmo recepcija sovietinės Lietuvos poezijoje*, in: prieiga per Internetą: [http://www.literatura.lt/TXT/43\(1\)/keturakis.htm](http://www.literatura.lt/TXT/43(1)/keturakis.htm). Žiūrėta: 2007 08 28.

¹³⁹ Balaišytė Ž., Poezijos reikšmė, in: *Akiračiai*, Nr.8, 1981, p. 163.

¹⁴⁰ Peluritytė A., *Lietuvių lyrikos tradicija*, p. 10.

¹⁴¹ Ten pat, p. 12.

savo „miglotu antrininku“, kurdamas naują pasaulio vaizdą¹⁴² Steigiant, rašė M Heideggeris studijoje „Helderlinas ir poezijos esmė“¹⁴³, dievai įvardijami pirmapradiškai, daiktai pirmąkart nušvinta, tuomet žmogaus štai-būtis susaistoma ir pagrindžiama. Steigdamas poetas štai-būtį pastato ant jos pagrindo. Poezija, žodžiais steigdama būtį, kartu steigia ir istoriją. Ji yra „pagrindas, laikantis istoriją“ (pagal Heideggerį).

Pasaulio laiko ir erdvės paradigmos - Kukučio sąmonėje. Sąmonės - pasąmonės sąveikoje atsispindi veidrodinis pasaulėvaizdis, turintis kreivumo semumą. Įvyksta tikrovės metamorfozė. Konstruojamas pasakos ar mito erdvėlaikis, susiejantis praeitį ir ateitį dabartyje. Momentinio laiko rėmuose žvilgsnis dinamiškai juda antoniminių erdvių (realybės ir iliuzijos, šiaurinio ir anapusinio) begalybėje. Peržengiamas tradicinės kultūros, socialinės aplinkos slenkstis ir kuriamas pasaulio universumas: „Kukučio tema leidžia įveikti gyvenimo ir mirties ribą, o kartu išvengti tradicinio praeities, dabarties ir ateities atskyrimo, viename vaizde fokusuoti skirtingų epochų reiškinius, gretinti mikrokosmoso (Žuveliškės) ir makrokosmoso (visas pasaulis) įvykius.“¹⁴⁴

Mistinė lyrinio subjekto figūra suponuoja prielaidą kurti mistinį erdvėlaikį. Toks erdvėlaikis netgi būtinas tiražuojant subjektą, siekiant atkleisti jo vidinio ir išorinio gyvenimo erdvę. Mitinis mąstymas „įveikia laiko ir erdvės, vieneto ir aibės, daikto ir žodžio priešpriešą. Tuo grindžiamas fantastiškas Kukučio dauginimasis, vienalaikis buvimas įvairiose pasaulio vietose.“¹⁴⁵ Pasak S. Gedos, vadovavimasis poetiniu „Kukučio baladžių“ principu - „sakyti teisybę lyg tarp kitko, lyg kalbant niekus, apsimetus kvailiu ar keistuoliu“¹⁴⁶ leidžia autoriui „prasmingai sugretinti kelis laiko planus, mąstymo, psichologijos klodus. Tradicinė, nepaslanki žemdirbio galvosena čia atsitrenkia į amžiaus daiktus ir realijas.“¹⁴⁷ Baladėse apie istorinio laikmečio realijas kalbama Ezopo kalba. Mitopoetinėje erdvėje pavieniai kultūros laiko ir erdvės elementai, ženklai sudėliojami tikrosios tiesos atradimo link. Mitinio subjekto pasaulėvokoje šie ženklai juntami. Jiems reikštis parenkamos virtualios erdvės, dinamiškas, kaleidoskopiškas, mistinis, be pradžios laikas:

*Už miško, už miško –
pelėdos dvi akys,
pelėdų trobelė apsamanojus.
Nei gyvas, nei miręs,*

¹⁴² Ten pat, p. 22.

¹⁴³ Heidegger M., *Helderlinas ir poezijos esmė*, in. Veidai, 1989.

¹⁴⁴ Žukas S., Tautosakos personažas šiuolaikinėje literatūroje ir kultūroje: in: *Tautosaka dabartinėje lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 176.

¹⁴⁵ Nastopka K., Vilčinskaitė V., Vertė ir žodis: Vertybinis žodžio orientavimas M. Martinaičio poezijoje, in: *Pergalė*, Nr. 6, 1985, p. 119.

¹⁴⁶ Geda S., Dainos, kurių neišmokstama, in: *Ežys ir Grigo ratai*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 101.

¹⁴⁷ Ten pat, p.101.

pusiau jau apakęs,
už miško gyvena Kukutis vienakojis (,Nakvynė pas žemaitį Kikutį“, *Kukučio baladės*, p. 5.)

Horizontalioje tolimoje erdvėje *pelėdų trobelė* ir *Kukutis vienakojis*. Aplinka paslaptinga, laiko ribos neaiškios: *apsamanojus, Nei gyvas, nei miręs*. Iš karto persikeliama į utopinę erdvę. Supasakintas tęstinis laikas apjungia tam tikras paradoksalių įvykių sekas. Vaizdų loginio ryšio nėra. Atskiri pasaulėvaizdžio fragmentai, prisiminimų nuotrupos, istorinių įvykių detalės, alogizmai palaiko erdvėlaikio įtampą: *pasauliu keliavo pirmoji žinia apie Troją, žemėj išnyko jau prūsai, sugriovė Berlyną, / vaikai vienakojai sugrižo, gal Skuodo pašvaistė, / gal jau bombarduoja Paryžių?, Ir baigės politika... / Miunchenas perdavė džiazą, Nei ačiū už Varšuvą, / anei už Prūsiją danke*. Kosmogoninis pasaulėvaizdis sukuriamas *per vieną vienintelę naktį*. Vyksmas plėtojasi Kukučio sąmonės - pasąmonės, kurioje telpa visa žmonijos patirtis, pokalbyje; *matymas / eina / iš jo paties, / ir galvojimas...* (,Kukučio galybė“).

Pagal kosmogoninio mito principus pasaulėvaizdis sukonstruotas baladėje „Kaip Kukutis protą atgavo“. Pasaulėkūros pradžios laikas suvokiamas darbo ar sąmoningos veiklos pradžia, darbas - tai gyvenimas, materialioji erdvė, kartojasi ritualas :

*- Kai dirbau žemei dangų,
o jūrai dugną dėjau,
o jūrai dugną dėjau –*

Nutrūkus gyvenimiškam laikui erdvėlaikis transformuojasi. Mitinėje erdvėje gyvybė tęsiasi:

*O kai mane pakorė,
tuoj atėjau į protą:
atsižadėjau žemės,
dangaus ir Lietuvos,
dangaus ir Lietuvos.*

[...]

*Tveriu sau žemei dangų,
ramus sau gulinėju
po Blinstrubiškės ažuolu –
senelių prieglaudoj.*

Šioj ir „anoj pasaulio pusėj“ pasaulėvaizdis analogiškas, nors ir netapatūs. Būties ir nebūties laiko ribos ištirpę. Žemiškos ir dangiškos erdvės harmonijoje, ramu, suprantama tai, kas nesuprantama - žaidžiama abstrakcijomis, paliekant laisvai egzistuoti mitopoetiniam erdvėlaikiui:

Anoj pasaulio pusėj

*žuvis varau į vandenį
ir suprantu, ko niekaip
suprasti negaliu.*

Pasakodamas apie savo trobą Kukutis ją mato tarsi perskeltą perpus. Pasak K. Nastopkos, „erdvė įlaikinama ir laikas suerdvinamas“¹⁴⁸:

*- Tai turiu trobą –
dviem galais.
Žiūriu pro langą –
saulė teka,
žiūriu pro kitą –
jau saulė leidžias.*

Erdvėlaikio plotmėje jungiamas ryto ir vakaro, pavasario ir rudenio laikas:

*Vienam gale –
žydi sode,
o kitam –
obuoliai byra*
Darbų pradžios ir pabaigos laikas:
*Pro vieną langą
matau, –
tik pradėti darbai,
pro kitą –
jau sutrūniję.*

Gyvenimo ir mirties priešprieša, vienalaikiškumas:

*Į vieną galą
parsivedžiau jaunąją,
o kitam – žiūriu –
jau ji pašarvota.*

Tarp jaunystės ir senatvės nėra laiko pertrūkio :

*Vienam gale –
jaunime šoku,
o kitam –
dantys byra.*

¹⁴⁸ Nastopka K., Toelle H., *Mitas estezės talkoje*, p. 84.

Pasaulėvokoje erdvė trumpam išplečiama, laikas suartinamas minties dialektika. Pagaunamas būties trapumas, egzistencija - gyvenimo ir mirties samplaika, gimimas - ir yra mirtis:

*Tai turiu trobą –
dviem galais:
vienam –
dar gyvas vaikštau,
o kitam –
jau guliu numiręs.*

Troba - lyg būtis, amžinasis erdvėlaikis, sąmonės dalomas perpus, namai, kuriuose vientisoje jungtyje būva du Kukučiai - „gyvas“ ir miręs“.

Kukučio sąmonėje esantis archetipinis kosmogoninis erdvėlaikis skatina keisti kultūros pasaulėvaizdį alogiškai, spontaniškai. Intuityviai arba galvojant kuriamas naujo tipo erdvėlaikis, turintis tiek mistinio, tiek realiojo pasaulio elementų. Geidžiamasis apokaliptinis pasaulis ritualizuojamas, sapne ar iracionalioje erdvėje tampa negeidžiamuoju - demonišku - tai dvipusis procesas.

3. POSTMODERNO KULTŪROJE MODIFIKUOTA KUKUČIO ISTORIJA

3.1. K. B. personažo modernumas

Personaže K. B. galima atpažinti tą patį naivoką ir primityvoką mąstymo būdą, nesudėtingą egzistenciją. Buitiškas pasaulis detalizuojamas, destrukčiuojamas ir kūriama nauja visuma - Nepriklausomybės metų epocha, kurios šaknys driekiasi sovietmetin. K. B. atvirai ir užsiangažavęs dalyvauja dabar madingame kriminalinio pasaulio gyvenime, turi kitas kaukes. Personažo pasaulėvoka tik iš pirmo žvilgsnio atrodo paprasta. Vaidrodiniame jo sąmonės atspindyje akcentuojami tik tie kultūros, visuomenės, ideologijos ženklai, kurie K. B. formavo, padarė tokį - balansuojantį ribinėse situacijose vardan išlikimo, savo asmenybės ir individualybės išsaugojimo.

K. B., kaip menininko prototipas, atviriau ir drąsiau kalba. Kalba alogiška, be puošnių poetizmų. Dialogas su savimi ir pasauliu nors ir atviresnis, „teksto ir kalbos anomalijų prieštaravimo problema tampa skaitymo bei supratimo natūraliosios kalbos konteksto nevienareikšmiškumo problema. Tokie kontekstai vadinami „referenciškai neskaidriais.“¹⁴⁹. M. Martinaičio poezijoje, anot Brigitos Speičytės, „moderni savijauta ir kultūrinė situacija [...] (konkrečios realijos, kaip išėjimas iš kaimo, tradicinės agrarinės gyvenimos nykimas, viešojo sovietinio gyvenimo absurdas, taip pat meno autonomiškumo siekis, intelektualinė žmogaus egzistencijos refleksija) atskleidžiama rekonstruojamos ir stilizuojamos pirminės, naiviosios sąmonės požiūriu.“¹⁵⁰. Siužetiniams eilėraščiams „būdinga įvairialypė okupuotoje kultūroje slopintos ar iškreiptos atminties rekonstrukcija. Kitoniškai patirčiai medijuoti sukuriama nauja poetinė persona – „K. B.“. [...] „K. B.“ personažo sąmonė – ta pati naivioji anoniminė sąmonė, tačiau jau įgijusi kuriozišką paviršutinį kultūringumą, paveikta komercinės bei populiariosios kultūros. Ši nauja poetinė kaukė leidžia su ironiška distancija atskleisti žmogaus situaciją sparčiai kintančiame, nevienaprasmiškame pasaulyje.“¹⁵¹.

„Naujasis“ Kukutis - K. B. prasminių ryšių su pasauliu ieško miesto ir ne-miesto erdvėje, kitame laikmetyje. Rimantas Kmita jį pavadino „virtualios tikrovės“¹⁵² personažu: „Jeigu Kukutis išauga iš folkloro, tai K. B. – iš šiandieninio miesto folkloro, kurio pagrindinis žanras – kriminalinės kronikos. Kaip ir dera tokiam personažui, jis tarsi miręs, tačiau sykiu gyvas, ir šiuo

¹⁴⁹ Peleckienė A. „Alogizmų semantika, in *Tekstas ir kontekstas: prasmės formavimas*. / Mokslinių straipsnių rinkinys, Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2004, p. 216.

¹⁵⁰ Speičytė B. *Lietuvių poezija (1990-2005)*. Prieiga per Internetą: <http://www.booksfromlithuania.lt/index.php?pageid=74>. Žiūrėta: 2007 08 28.

¹⁵¹ Ten pat

¹⁵² Kmita R., *Detektyvas, įtariamasis poezija*, in: prieiga per Internetą: <http://www.tekstai.lt/metai.200503/detektyv.htm>

savo dvilypumu kartoja folklorinį pirmtaką, o postmodernizmo erdvėje atrodo tikras saviškis. Abu neužbaigti, prieštaringi; abu jie rašo raštus, skundus, pareiškimus; abu atskirose knygoje įsikūrė ne iš karto¹⁵³. K. B. individualybė suformuota dviejų sumišusių mąstymų - žemaičių Kukučio ir miesto kultūros veikėjo. Individualybė reprezentuoja menininką, į kultūrą žiūrintį kaip į tekstą, kurį reikia dešifruoti, surasti paslėptas prasmes, atsakyti į klausimus: kas yra būtis, gyvenimas, meilė, kur slypi žmogaus esmė.

K. B. vardo ir pavardės inicialai ir knygos viršelyje po jais poeto vardas ir pavardė atskirti „įtariamais“ gali sukelti įspūdį, jog K. B. - paslėpta M. Martinaičio autorystė, personažas įasmensina jo kūrėją. Tačiau šio veikėjo tipas užsimezgė beveik kartu su kitais baladžių veikėjais. Edvardas Čiuldė kelia klausimą „apskritai dėl personažo kaip tokio funkcinės reikšmės įprasminant poetinį veiksma, iš anksto nujaučiant, jog tokia figūra čia turi kitą prigimtį nei epo plėtotėje, pavyzdžiui, jau plika akimi pastebint, jog pirmuoju atveju (baladėse - pastaba K. B.) personažas nėra tiesiogiai pavaldus fabulai, greičiau pati fabula čia yra subordinuota personažo išryškinimo užduočiai. Be kita ko, personažas poezijoje nėra toks būtinas kaip romane, taigi poetas, įtvirtinantis savo kūryboje tęstinę personažo raišką, gali išprovokuoti pokalbį dėl tokios savo fiksacijos prasmingumo ir motyvų.“¹⁵⁴. Jis pastebi, kad M. Martinaičio kūryboje *forma yra begalinė regresija savita šio žodžio prasme. Turiu galvoje šio poeto likime vyraujančią kūrybinę prigimtį užkeikimą, įpareigojančią grįžti į pačią pradžią, visur ieškoti pirmapradiškumo, ištakų, pirminio atskaitos taško. Kita vertus, toks sugrįžimo iššūkio įsisąmoninimas čia neapsiriboja tik laiko parametrais. Esu įsitikinęs, jog jau Kukučio personažo prasmės sąskambiai vis dėlto neišsitenka opozicijos etnografinis – modernus skalėje. Jau Kukutis yra galutinės regresijos taškas, kuris kaip toks nepaklūsta laiko pulsacijai (laikas dar neprasidėjo arba jau pasibaigė), bet yra funduojantis tiesioginės esmėžiūros užduotį. Taigi Kukutis įcentrina „nukrauto“, iš laiko verpetų ištraukto žmogaus idėją.*

*Visi baziniai M. Martinaičio kūrybos personažai daugiau (daugiau - taisyta K. B.) ar mažiau yra autoriaus kaukės; net jeigu personažo tipas yra psichofiziologinė svetimybė, greitai tokia svetimybė yra apgyvendinama nuosava savastimi.*¹⁵⁵.

Žmogus, pagal definiciją, anot E. Čiuldės, iš prigimties - *zoopolitikon*, tad yra galimybė iškristi iš civilizuotos kultūros, prarasti žmogiškąjį pavidalą: „Vadinasi, žmogus yra išgalvota būtybė, sutampanti su laiku, istorija, kultūra. Tie kintamieji dydžiai yra arena, kur žmogus visados išgalvojamas ir pats save išgalvoja.“¹⁵⁶. Taip atsitinka Kukučiui - jis yra ir žmogus ir ne-žmogus,

¹⁵³ Kmita R., *Detektyvas, įtariamais poezija*.

¹⁵⁴ Čiuldė E., *Personažai po Kukučio, arba Postkukučio paieška*, in: prieiga per Internetą: <http://bern-copy.bernardinai.lt/index.php?url=articles/40854>

¹⁵⁵ Ten pat

¹⁵⁶ Čiuldė E., *Personažai po Kukučio, arba Postkukučio paieška*

sociume - ir už jo ribų. Analogiškai ir K. B., tik pastarojo aplinka skiriasi postmoderno ženklais (pvz., reklama). E. Čiuldė teigia, jog „kita galima žmogaus esmės moduliacija, įgyjama fundamentaliosios regresijos būdu“¹⁵⁷, belieka, „esmingiausias žmogaus likutis.“¹⁵⁸. Depersonalizacija „gali padėti užčiuopti giluminį asmenybiškumo pagrindą.“¹⁵⁹. K. B. nuasmeninamas, pirminė sąmonė žmoniškosios esmės pagrindu kuria ir tiražuoja keletą bendruomeninio žmogaus tipų. Prigimtimi būdamas *zoopolitikon*, K. B. kaskart reinkarnuojasi kitų asmenybių pavidalu. Kūnas - sielos buveinė - tampa amžinųjų vertybių, blogio ir gėrio tiesos ir melo idėjų namais. Idėjos suformuoja vis kitokią asmenybės substanciją, tuo pačiu iškelia amžinuosius būties esmės, esaties ir nesaties, gyvenimo prasmės klausimus: kas aš esu, kas yra Visata, ką reiškia „gyventi“. Anonimiško K. B. istorinė ir mitinė sąmonė surenka save kaip metatekstą, iš vientisų ir skirtingų kultūros konteksto ženklų. Todėl jis daugiareikšmis, alogiškas, ironiškas, paradoksalus, virtualus.

3.2. Lyrinio subjekto tiražavimas

K. B. įtariamas detektyvas - veidrodžiškas visuomenės, kolektyvo atskirų individų derinys, pasaulėvaizdžio atvirkščias vaizdinys. Personažas sukuria pasaulį sau (tuo pačiu ir kitiems). Tame siurrealistiniame simuliakrų universume kuria ir simuliakrinę „visuomenę“, kurios pagrindinis veikėjas - persikūnijantis „aš“. Vienu metu reiškiasi įvairiomis figūromis, varijuodamas žemiškos ir virš-žemiškos būties naratyvais. Įcentrintas „aš“ tarsi žaidžia gyvenimą ir jį reprezentuoja.

Pirminė K. B. sąmonė eilėraštyje „K. B. girdi paslaptinius garsus“ „girdi“ patį save - „kūdikio verksmą“¹⁶⁰. Kūdikis - viena iš Kukučio reikšmių. Girdėjimas - pretekstas ieškoti objekto, išskiriančio kitiems tuo metu negirdimą garsą. Toks girdėjimas nėra įprastas, tai - nukrypimas nuo normos. Personažas turi *kreivumo* sememą. K. B. prasmingai juda nuo vienos aplinkos detalės iki kitos: miesto gatvė, kanalizacijos šulinys, šiukšlių dėžės, konteineriai. Pagalvoja: „(apie pamestus kūdikius šiandien pilni laikraščiai)“¹⁶¹ ir, kad tai, kas su juo darosi, „postmodernų išdaigos, / jų instaliacijos?“¹⁶². Pagalvodamas įvardija paradoksų kupiną kultūrą, taip pat turinčią *kreivumo* sememą. „Ištyrinėjęs“ pasaulėvaizdį suvokia, jog „tas balsas / sklinda iš pasaulio gelmių.“¹⁶³. Kūdikio verksmas - verksmas gimus - lyg iššūkis prieštarinčiam pasauliui. Pasaulis pats save tokį gimdo, jis gimsta iš savęs, kaip ir mituose, turinčiuose *kreivumo* semiamą.

¹⁵⁷ Ten pat

¹⁵⁸ Ten pat

¹⁵⁹ Ten pat

¹⁶⁰ Martinaitis M., *K. B. Įtariamas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 21.

¹⁶¹ Ten pat, p. 21.

¹⁶² Ten pat, p. 21.

¹⁶³ Martinaitis M., *K. B. Įtariamas*, p. 21.

Girdėjimas, kaip neįprasta psichikos savybė, kartojasi baladėje „K. B. apie šeštąjį nesantį aukštą“. Subjektas šeštuoju pojūčiu suvokia kriminalinių nusikaltimų garsus: „kaip galanda peilius. [...] Šlumšteli nusmeigtas kūnas, [...] ima klykt prievartaujama paauglė - [...] Šlama per rankas leidžiamos / didelės pinigų sumos.“¹⁶⁴. Istorinio laikmečio realijos primena mitinius ritualus: „Ypač kraupūs ritualiniai aukojimai - / pro perdengimų plyšius lyg ir sunkiasi kraujas...“¹⁶⁵. Taigi, personažas - tarsi visažinis pasakotojas. Jis žino, kas buvo, yra ir bus. Per jį kalba kolektyvinė patirtis. K. B. turi ir *amžinybės* sememą. Per detektyvo surinktus visuomenių „įkalčius“ skleidžiasi žudymo ar savižudybės esmės.

Kitame tekste „K. B.: kaip vadinasi tas medis, pagulęs žmogelį?“ vyksta dialogas su savimi kaip su Kitu. Personažas pasakoja: „Mirtinai jį prispaudė / audros išverstas medis.“¹⁶⁶. K. B. - atskilusi „aš“ dalis „susimąsto: / - Kaip vadinasi tas medis, pagulęs žmogelį?“¹⁶⁷. Vertės požiūrio aspektu save priešpastato kaip žemesnį, valdomą, priklausomą nuo motinos gamtos. Medis simbolizuoja „Didžiąją Motiną – maitintoją ir globėją. Išišaknijęs žemėje, medis siurbia iš jos vandenį, o šakomis siekia dangų ir amžinybę, tapdamas pasaulio ašimi.“¹⁶⁸. Susidvejinęs į pasakotoją ir K. B. subjektas panėši į pagoniškos kultūros atstovą. Jis - vienas iš *žioplių minios* - stebisi savo gyvenimu.

Sąmonės susidvejina kaip ir Kukučio: „K. B. apie smegenyse implantuotą autorių“ - gimsta Autorius:

*Operacinėje, atgaudamas sąmonę,
pajutau, jog smegenyse kažkas pakeista,
lyg būčiau suaugęs pakaušiu su savo dvyniu,
kurio negaliu pamatyti.*

O tai buvo Autorius.

Kaip sakiau,

*Jam buvau patikėjęs savo asmenybės šifrus.*¹⁶⁹

K. B., tarsi Kukutis, vengdamas atsakomybės už savo veiksmus, asmenybės bipoliškumą neigdamas, dalį savęs priskiria kūrėjui Autoriui. Autorius čia galėtų asocijuotis su konkrečia menininko individualybe ir apskritai - su Kūrėju: „prašyčiau literatūros vadybą / perimti namo asmenybės šifrus / amžinam saugojimui.“¹⁷⁰. Neigdamas savo asmenybę personažas ją teigia: esąs toks, nes tokį jį sukūrė. Reiškiasi istorinės ir mitinės sąmonių dvikryptiškumas, bipolis - žiūrима į

¹⁶⁴ Ten pat., p. 35.

¹⁶⁵ Ten pat., p. 35.

¹⁶⁶ Ten pat., p. 63.

¹⁶⁷ Ten pat., p. 63.

¹⁶⁸ Petruševičienė A., *Medis lietuvių lyrikoje*, in: prieiga per Internetą: <http://www.ipc.lt/liet/old/pagalba-str-medis.php>

¹⁶⁹ Martinaitis M., *K. B. Įtariamasis*, p. 97.

¹⁷⁰ Martinaitis M., *K. B. Įtariamasis*, p. 98.

savo kaip į savą ir svetimą ir kaip į žemišką - dievišką darinį. Personažas turi dvi asmenybes, gimusias iš vienos „kiaušialąstės“ - dvyniai ir panašūs, ir skirtingi. Asmenybiniai dvyniai gyvena viename kūne, mąsto apie save ir pasaulį:

Jis ėmė išūliai jais naudotis.

Mano vardu paisto visokius niekus,

dešifruoja mano slapčiausias mintis

*arba primeta man, kas jam kartais užaina.*¹⁷¹

Dvyniškumas suėmęs į save ir epochos bipolį, pvz.: „(sakysim, virtualios erotikos, / jos ryšių su meno šedevrais).“¹⁷².

„Pliugžmos pranešimas apie autorių“ asmenybės antrininko tema plėtojama toliau:

tikras Autorius jame yra giliai įsislaptinęs.

Jis reiškiasi intonacijomis,

kartais tylėjimu,

ypač užšifruotais vaizdais,

*kurių prasmė turės kada nors paaiškėti.*¹⁷³

Tik čia randasi nebe du K. B. - daug, taip kaip daug viename galėjo būti Kukučių: Severiutė, „išėjė“ iš paveikslų, abonentai, enciklopedinės išmybės, slaptas agentas („įduoda skaitytojus. / Atkreipiu dėmesį: dėl jo yra nukeltėjusių“¹⁷⁴), kūrėjas-menininkas, žurnalistas ar korespondentas („jis vienu metu gali veikt per kitus asmenis / keliose vietose, taip pat / per spaudą bei įvairias audiovizualines priemones.“¹⁷⁵). Kaskart „Atsirandant naujoms aplinkybėms“¹⁷⁶ pasirodo vis kitokia kauke. Subjektas spontaniškai persikūnija į čia pat kuriamus personažus. Asmenybės daugialypiškumo tinklan pakliūva ne tik visuomenės individai-modeliai, bet ir literatūros, dailės. Aplinka sąmonės suvokiama kaip judanti koncentriniais ratais, atskiri struktūriniai elementai sukasi vientisame tekste. Šio teksto ženklai veidrodinio atspindžio mechanizmo dėka sukuria siurrealistinę „civilizaciją“. Vaizdinys juda tarp sapno ir realybės. Skaitytojo akyse susiformuoja vertybių sistema, pasaulėžiūra ir pasaulėjauta konkretaus ir abstraktaus laiko bei erdvės kontinuume.

¹⁷¹ Ten pat, p. 97.

¹⁷² Ten pat, p. 98.

¹⁷³ Ten pat, p. 99.

¹⁷⁴ Ten pat, p. 99.

¹⁷⁵ Ten pat, p. 99.

¹⁷⁶ Ten pat, p. 99.

3.3. K. B. laiko ir erdvės parametrai

Personažas K. B. tiražuodamas pats save kartu tiražuoja erdvę ir laiką. Laiko ir erdvės parametrai vienas su kiti susiję grįžtamuoju ryšiu. Galima kalbėti apie jų sąveikos „sumą“ - erdvėlaikį. Subjektas savo pasaulėvoką išreiškia judėdamas erdvėlaikyje. Jo žiūros kryptis užčiuopia, pagauna ir išdėsto postmodernaus, modernaus pasaulio reprezentantus: buities, architektūros, meno ir pan. detales. Juos tarsi užfiksuoja sąmoniniai impulsai. Bipolės sąmonės apdorojami ir išleidžiami savarankiškai gyvuoti kaip atvirkštinis pasaulio vaizdas. Vyksta tarsi mimikrija - individas „apkrauna save daiktais-ženklais laike ir erdvėje, „pasislepia“ juos demonstruodamas, rodydamas erdvėlaikį, ir čia pat kaip detektyvas, „tiria“ dekonstruotą pasaulėvaizdį: visuomenę, save patį, kultūrą, politinės ideologijos apraiškas. Taip perrenka postmoderno kultūros tekstą ir erdvėlaikyje ieško vertės orientyrų. K. B. jau peraugęs kaimo ir miesto kultūrą, baigęs sociumo „mokyklą“, „pakibęs“ virš kasdienybės, iš šalies žiūri ir galvoja. Pasaulis plyti jo sąmonės erdvėje, ribos tarp realybės ir sapno beveik išsityrusios. Jis šokinėja nuo vieno vaizdo prie kito, juos jungia mitinėje sąmonės erdvėje pirminiame - steigties laike. Kurdamas tarsi savaimė teigia universalų fantasmagorišką erdvėlaikį, kuriame išsidėsto ir jo paties asmenybės.

Subjekto žvilgsnis juda horizontalia ir vertikalia ašimis. Perspektyvinis istorinis požiūris sukuria laiko dabartiškumą. Tolimos erdvės pritraukiamos, sulydomos į vientisą čia ir dabar besiformuojančią erdvę. Kultūrų dialogas, anot V. Kavolio, persikelia į erdvėlaikio universumą, esantį tarp realybės ir antirealybės. Subjektas tarsi interpretuoja istorinį ir mitinį erdvėlaikius. Interpretacija „yra begalinė, o egzistencija - baigtinė, tolstanti“¹⁷⁷. Distancija tarp praeities ir ateities, tarp šiapus ir anapus sumažinama iki minimumo.

Ieškodamas paslaptingo *kūdikio verksmo*, (baladė „K. B. girdi paslaptinius balsus“) subjektas kuria ir prasmėmis talpų erdvėlaikį. Veiksmas vyksta sapnų ir virsmo metu miesto gatvėje: „Tai ištiko mane vieną naktį - / ėjau neapšviesta miesto gatve“¹⁷⁸. Nekonkrečios paros laikas, įerdvintas realybėje, bandant suprasti *kūdikio verksmo* vertę ištįsta, prasiplečia, prisipildo laikmečio ženklų ir po *kiek laiko* panyra į *pasaulio gelmių* erdvėlaikį, ištirpsta jame su visu epochos vaizdu. Erdvėvaizdis, slinkdamas horizontalės linija, nefiksuotu momentu pakeičia judėjimo kryptį - staigiai ima kristi žemyn, paneria anapusių erdvėlaikin ir pripildo ją civilizacijos atributais. Atsiranda amžino gimimo, atsinaujinimo semema. Vertės objektų ieškoma išorinėje realybės erdvėje ištęstame momentiniame laike. Surandama atsinaujinimo cikle. Pirmoji struktūra įeina į antrąją, yra jos išdava.

¹⁷⁷ Tamošaitis R., *Marcelijus Martinaitis - tolstanti legenda*, in. *Metai*, Nr. 2, 2003.

¹⁷⁸ Martinaitis M., *K. B. Įtariamai*, p. 21.

Išorinio ir vidinio pasaulio erdvės vienu metu koreliuoja baladėje „K. B. apie šeštąjį nesantį aukštą“. Konkrečioje vietoje - daugiabučio paskutiniame bute, uždaroje erdvėje, nepasitikintis K. B. medituodamas įtaria, kad virš jo buto, t. y. išorinėje atviroje erdvėje, „naktim kažkas vyksta. / Įtariu, jog ten yra šeštas, išlaptintas aukštas, / nematomas nei iš viršaus, nei iš gatvės.“¹⁷⁹. Girdėjimas reiškiasi kaip anomalija. *Šeštas* asocijuojasi su šeštuoju pojūčiu, todėl paieškos kryptis, sugrįžta į personažo vidų. *Šeštasis aukštas*, arba prasmų ieškojimo laukas, užsidaro sąmonės viduje. Bet pats laukas - turi dvi struktūras - gyvenamosios ir žmogaus vidaus (jausmai ir mintys). Gyvenimo konteksto ženklai atvirkštinį veidrodinį vaizdą gauna mažstant bei filtruojant per savo jutimų (anomalių ir ne) prizmę. Meditacija reikalauja būti čia ir dabar, atsiriboti nuo laiko pojūčio. Visi laiko ženklai *naktis*, kartojimosi tęstinio laiko motyvas („kartais girdžiu“, „kartojama vakarykštė kriminalinė kronika“, bus kartojamas vakarykštis išsilaužimas į banką...“), tęstinio dabarties („kaupiasi neišaiškinti nusikaltimai“), būtasis praeities („artinosi žmogžudystės valanda“, „kaukė sirenos“, „pralėkė katafalkas“), istorinis („būta Vilniaus Žemutinės pilies“, „Trečias šimtmetis, kai nėra Didžiojo Kunigaikščio“), mitinis („pakartojama visa, / kas vakar skaityta, girdėta, matyta...“). Ypač kraupūs ritualai sutelkiami į momentinį išgyvenimų laiką. Kadangi mažstoma erdviniiais praeities ir dabarties vaizdais, laikas ir erdvė tampriai sąveikauja. Erdvėlaikio universumas - metatekstas, kuriame nubrėžtos deformuoto pasaulio kreivės.

Susidvejinusios asmenybės vidus apmąstomas baladėje „K. B. apie smegenyse implantuotą Autorių. Iš rašto literatūros valdybai.“. Asmenybiškumo paieškos vyksta komplikuotame pasaulėvaizdžio fone. Paimamos detalės ar nuorodos į literatūros, dailės, visuomeninių informacijos priemonių terpę ir formuojamas „intelektualus“ personažo erdvėlaikis: „be manęs jis niekad negalėtų patirti / (sakysim, virtualios erotikos, / jos ryšių su meno šedevrais).“, „Todėl be galo nerimauju dėl Margaritos.“, „naudojasi mano semiotiniais tyrinėjimais“.¹⁸⁰ Mintijant šakojasi asmenybės ir visuomenės vertybiniai orientyrai. Autoriaus implantavimą galima būtų suprasti kaip „implantavimą“ epochos kultūros, jos poveikį, įtaką individualybei. Judėjimas nuo ženklo prie ženklo atvirame postmoderne - siekis atmesti svetimą kultūrą, išsaugoti žmogiškąją esmę:

*P. S. Po to, kas čia pasakyta,
prašyčiau literatūros valdybą
perimti mano asmenybės šifrus
amžinam saugojimui.*¹⁸¹

¹⁷⁹ Ten pat, p. 35.

¹⁸⁰ Martinaitis M., *K. B. Įtariamasis*, p. 98.

¹⁸¹ Ten pat, p. 98.

K. B. netiesiogai, deklaruodamas, paradoksaliai jungdamas atrinktus erdvės-laiko vaizdus, konfliktuoja su aplinka, išsako savo pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą.

Koliažo principu klijuojamas erdvėlaikis eilėraštyje „Pluugžmos pranešimas apie Autorių“. Personažas tarsi skaito, t. y. nejuda, sako monologą: „Mano pareiga jums štai ką pranešti.“¹⁸². Tame monologiniame pranešime atsispindi pasaulėvaizdis. Modernus būdas žvilgsnio kreivėmis fiksuoti išorės, atviros erdvės vaizdus ir taip duoti orientyrus atpažinti patį kalbėtoją. K. B. čia išsiskaido keletą erdvėlaikių iš karto. Taip išlaikoma jo paties istorinė atmintis (Severitė, abonentas, enciklopedijos garsenybė ir kt.). Minimoms detalėms, prie kurių tariamai prisiliečia Autorius, „sukrautos“ istorinėje sąmonėje. Personažas reprezentuoja įvairius visuomenės tipus keliaudamas iš vieno erdvėlaikio į kitą.

Atviros ir uždaros horizontalios ir vertikalios erdvės, judantis laikas, dabartiškumas sukuria virtualų pasaulį. Jame vietoje nestovi nei pats personažas, nei laiko ženklai. Išgyvenimų tikslas - atrinkti vertybes, parodyti nepastovaus, deformuoto laikmečio ribotumą, peržengti laikinumo slenkstį ir įsitvirtinti kaip antžmogiui - mitinei būtybei, amžinajam žmogui, kurio esmėje užkoduota Visatos esmė.

Už knygas „K. B. įtariamasis“ bei „Tylintys tekstai: užrašai iš raudonojo sąsiuvinio, 1971–2001“ Marcelijus Martinaitis 2007 metais įteikta Baltijos Asamblėjos literatūros premija. Poetas apie savo rinkinio „K.B.“ atsiradimą taip kalba:

„kurį laiką nerašiau ir natūraliai prisisėmiau įvairių dalykų iš aplinkos, spaudos, televizijos. Juk negali apsimesti, kad niekas su tavimi nevyksta. Natūraliai į sąmonę spraudžiasi žodžiai, įvykiai, tai, apie ką neturėjai jokio supratimo. Visa tai nori nenori daro įtaką, nuo to niekur nepasislėpsi. Svarbiausia yra surasti būdą, kuriuo apie visa tai galėtum kalbėti. Žinoma, apie tokius dalykus kaip kriminalai, reklama galima rašyti analitinius straipsnius išreiškiant savo poziciją, tačiau kaip visa tai įvesti į kultūrą – tai jau kitas klausimas. Tačiau po saule nieko naujo – visais laikais kultūra, literatūra atspindėdavo tai, kas vyksta, proziškus kasdienybės ženklus poetai paversdavo poezija.“¹⁸³ „K. B. įtariamasis“ surinkti postmoderno kultūros teksto ženklai ir sudėlioti į naują, vientisą, kitonišką tekstą.

¹⁸² Ten pat, p.99.

¹⁸³ In: prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/62407>

IŠVADOS

- 1.1. Mitai pradėti kurti senovės visuomenėse, jų ištakos - religijos.
1. 2. Mituose atsispindi žmonių pasaulėžiūra ir pasaulėjauta.
1. 3. Konstatuojama, kad mitas kito kaip struktūras ir funkcijas palaikantis pasakojimas, konstruojantis grupę ir jos identitetą; kaip egzegetinis šaltinis; kaip mitologinis pasakojimas, neturintis ryšio su kolektyviniu identitetu ir grupės funkcionavimu.
1. 4. Mitologija dažniausiai suprantama kaip mitų visuma arba kaip disciplina, tyrinėjanti mitus: juos aprašo, analizuoja, lygina.
1. 5. Kultūrinė ir socialinė antropologija šiuolaikinį mitą apibūdina klasikiniiais metodais (funkciniu, struktūriniu, kognityviniu, simboliniu, interpretaciniu, psichoanalitiniu) ir postmoderniu požiūriu.
1. 6. Postmodernioji mitologija mitą instituciškai legimituoja, jis tampa racionalių diskusų ir bendruomenių kooperacijos dalimi. Laiko pamatiniu kalbos, kalbėjimo ir rašymo atžvilgiu, įtraukiančiu į save pačias įvairiausias mąstymo formas.
- 1.7. Savarankiška socialinių mokslų šaka - mitologija formavosi 1850-1890 metais Europoje. Jos pradininkas George's Dumézil'is.
1. 8. Mitologinis mąstymas - aplinkos, gamtos sudvasinimas ir mistifikavimas.
1. 9. Mitų kalba - metaforinė.
1. 10. Mitopetika - kontekstas, kuriame formavosi premitai ir jų dalyvių vaizdiniai. Sudėtinės dalys - mitas ir ritualas.
- 2.1. „Kukučio baladės“ gimė sovietmečiu, kuris, perfrazuojant Marcelijų Martinaitį, buvo persmelktas visuotine, totalia cenzūra. Mitinės būtybės įkūnijimas mitopoetinėje erdvėje leido laisviau kalbėti Ezopo kalba.
- 2.2. Baladės - avangardinis reiškiny, moderniai perkuriantis kultūros pasaulėvaizdį. Įvairių epochų ir kultūrų ženklų klodai sudaro savitą, neįprastą universumą.
- 2.3. Kukutis esti už sociumo ribų, kamerinėje sąmonės erdvėje permaštantis išorinį pasaulėvaizdį ir formuojantis savarankiškai egzistuojantį naują pasaulį, kuriame galimos įvairios transformacijos.
2. 4. Kuriama paradokso principu, su ironija, groteskiškai. Agrarinės kultūros atstovas žemaitis Kukutis nejaučia gyvenimo ir mirties ribų. Šiapusinio ir anapusinio pasaulio erdves suartina savo sąmonėje. Išnyksta takoskyra tarp mirties ir gyvenimo. Mitiniame pasaulėvaizdyje įlaikinama erdvė ir suerdvinamas laikas. Jame alogiškai derinami nesuderinami dalykai, būtis ir nebūtis susijungia, teigiama amžinybė ir absoliutus laikas.

2. 5. Kalbama paprasta kalba. Daugiaplanis pasaulio vaizdas Kukučio sąmonėje turi veidrodinį atspindį su kreivumo semema. Perdirbtas jis suvokiamas kaip harmoninga, nedaloma visuma.

2. 6. Kūrybinai baladžių kūrimo principai gali būti lyginami su vakarietišku postmodernu.

3.1. Pasaulėvaizdis K. B. kamerinėje sąmonėje - veidrodinis atvirkščias pasaulio vaizdinys.

3.2. Personažas vienu metu reiškiasi įvairiomis figūromis, varijuodamas žemiškos ir virš-žemiškos būties naratyvais. Įcentrintas „aš“ tarsi žaidžia gyvenimą ir jį reprezentuoja.

3.4. Erdvėlaikis kuriamas judant vertės požiūriu nuo vieno objekto prie kito.

3.5. Erdvėlaikį kuria istorinė ir mitinė K. B. sąmonė.

3.6. Neretai veiksmas plėtojamas siurrealizme universume, ieškant egzistencijos paslapčių.

3.7. K. B. pats save tiražuoja. Vienu metu gali būti keliose erdvėse ir laikuose ir reprezentuoti atskirus asmenybės tipus.

3.8. Vyrauja išstėtas momentinis dabarties laikas.

3.9. Mitinė ir istorinė tikrovė sąmonėje priartėja viena prie kitos, prarandama laiko ir erdvės distancija.

3.10. „K. B.“ baladėse atsispindi postmoderno ženklai.

3.11. Į epochos kultūrą neretai žiūrima kaip į tekstą, kurį reikia perskaityti, dešifruoti.

3.12. Žmogaus esmė - Visatos esmės dalis.

3.13. Išorinio pasaulėvaizdžio struktūra analogiška sąmonės viduje esančiai pasaulėvaizdžio struktūrai, jos abi - Visatos struktūros modelio dalis.

3.14. Savarankiškai egzistuojantis perkurtas pasaulis gali būti simuliakrų universumas, kuriame personažas kuria ir simuliakrinę „visuomenę“, kurios pagrindinis veikėjas - persikūnijantis „aš“.

3.15. Personažas K. B. - Kukučio prototipas, veikiantis virtualioje realybėje, nes yra „peraugęs“ kaimo ir miesto kultūrą.

3.16. Tekstuose atsiskleidžia kreivumo ir amžinybės sememos.

3.17. K. B. išlaiko savo paties, kaip personažo, gyvavimo istorinę atmintį.

SUMMARY

New type of subject Kukutis was introduced in Lithuanian poetry in XX century 7 decade by the poet, essayist and interpreter Marcelijus Martinaitis (1936). The object of this Master work are ballads of collection "Kukučio baladės": „Nakvynė pas žemaitį Kukutį“, „Kukučio galybė“, „Kukutis pasakoja apie savo trobą“, „Kukutis kalbina savo gyvybę“, „Kukutis baigdamas paskutinį savo gyvenimą“, „Kaip Kukutis protą atgavo“, „Pasakos pradžia“, „Nuodėminga Kukučio dvasia“ and ballads from collection „K. B. Įtariamasis“: „K. B. apie įslaptintą veidrodį“, „K. B. girdi paslaptinius balsus“, „K. B. apie šeštąjį nesantį aukštą“, „K. B.: kaip vadinasi tas medis, pagulęs žmogeli?“, „K. B. apie smegenyse implantuotą autorių“, „Pliugžmos pranešimas apie autorių“.

The object of this announcement are few ballads of 2004 collection „K.B.Įtariamasis“: „K. B. apie įslaptintą veidrodį“, „K. B. girdi paslaptinius balsus“, „K. B. apie šeštąjį nesantį aukštą“, „K. B.: kaip vadinasi tas medis, pagulęs žmogeli?“, „K. B. apie smegenyse implantuotą autorių“, „Pliugžmos pranešimas apie autorių“. The aim of this research is to determine lines in time and space where Kukutis and K. B. are developed. This aim will be achieved by the help of these tasks:

- 1) to reveal what mythology, myth are and their link to literature;
- 2) to explain definition of paradox;
- 3) to talk about J. Lotman's conception of world-view and text, his view to mechanism of secular reflection;
- 4) to show phenomenon of lyrical subject Kukutis;
- 5) to define lines of Kukutis' spacetime;
- 6) to reveal modernism of K. B.;
- 7) to research inner multi-layer of Kukutis and K. B.;
- 8) to determine changes in Kukutis' spacetime.

The subject is to be analysed by the help of analysis, interpretation and comparison, mythopoeic critic's methods, definition of paradox is to be explained.

Myths were started to create in ancient society, and their beginning is religion. They reflect world view of mankind. It is told that myth developed as a story with its structure and functions. It builds up a group and its identity; as mythological story which has no bond with corporate identity and functions of the group. Mythology is usually understood as myths unit or as subject which researches myths: it writes, analyses and compares them. Cultural and social anthropology determines contemporary myth in classical methods

(functional, structural, cognitive, symbolic, interpretational and psychoanalytical) and postmodern view. Postmodern methodology legitimates, it becomes the part of rational discussions and society's cooperation. In the aspect of language, speech and writing it tells about various forms of contemplation. Independent branch of sociology, methodology, developed in 1850-1890 in Europe. The originator was George Dumézil. Mythological contemplation is mystifying and spiritualizing nature. The language of myths is metaphorical. Mythopoetics is a context, where premyths and their participants developed. The parts of it is myth and ritual.

„Kukučio baladės“ were written during soviet union time which according to Marcelijus Martinaitis was full of total censorship. Embodiment of mythical creature in mythopoetical space gave the chance to speak more open in Aesop language. Ballads is avant-garde phenomenon which recreates world-view in modern way. Various periods and cultures compose peculiar unusual universality. Kukutis is behind social limits, in his own consciousness thinking and creating outer world-view and forming independent new world, where all transformations are possible. It is created by the principle of paradox along with irony, grotesque. The representative of agrarian culture Samogitian Kukutis doesn't feel the limits of life and death. On this side and the other side of world he depolarizes in his consciousness. There is no longer a line between life and death. Mythical world-view is allegorically combined of incompatibles, being and non-existence, eternity and absolute time is defined. The speech is simple. Multi-planned world-view in Kukutis' mind has a specular image combined with sememe of curvature. Processed it is realized as harmonious undivided unit. Principles of creating ballads can be compared to Western postmodernism.

World-view in consciousness of K.B. it is reverse specular view. Character expresses himself in various ways at the same time, varying earthly and non-earthly narration of existence. The figure in the centre „I“ is sort of playing with life and as well represents it. Space-time is created by the point of value, from one object to another. It is created by historical and mythical consciousness of K.B. Often action takes place in surrealistic environment, looking for secrets of existence. K.B. duplicates himself, he can be in few times and places at the same time and represent different types of personality. There is redundant present time. Mythical and historical reality come close to one another in consciousness, there no longer is time and space distance. Ballads of „K.B.“ reflect signs of postmodernism. The culture of the period is often realized as a text which one has to read, decode. The essence of human is the part of Universe's essence. Outer structure of world-view is analogical to inner structure of world-view in consciousness, they both are the part Universe structure. The world which exists as independent and recreated can be simulated universality. There the character creates simulated „society“ which has a main character

„I“. Character K.B. – is a prototype of Kukutis, who exists in virtual reality because he overlived country and city culture. Texts reveal curvature and eternity sememes. K.B. retains his own as character historical memory.

LITERATŪRA

1. *Archetipo koncepcijos vystymasis*, in: prieiga per internetą: <http://www.spauda.lt/plato/archetype.htm>.
2. Areška V., Pritarimas ir pasipriešinimas:30-ųjų metų karta, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994.
3. Arnatkevičiūtė L., *Paradoksas*, in: prieiga per Internetą:
4. Balaišytė Ž., Poezijos reikšmė, in: *Akiračiai*, Nr.8, 1981.
5. *Baltų mitologija*, in: prieiga per Internetą:
6. Čertkovas A., Komarovas V., *Pokalbiai apie religiją ir ateizmą*, in: prieiga per Internetą: <http://propaganda.antraspasaulinis.net/temp/uploader/images/Pokalbiai%20apie%20religija%20ir%20ateizma.doc>.
7. Čiuldė E., *Personažai po Kukučio, arba Postkukučio paieška*, in: prieiga per Internetą: <http://bern-copy.bernardinai.lt/index.php?url=articles/40854>
8. Daujotytė V., *Marcelijus Martinaitis - tiesiog Marcelijus Martinaitis*, in: prieiga per Internetą: www.aidai.lt/db/get_file_nza_article.php?id=691
9. Detienne M., Permaštyti mitologiją, in. *Mitologija šiandien: Antologija*, sud: Greimas A. J., Keane T. M., Vilnius: Baltos lankos, 1996.
10. Gaižiūnas S., Lietuvių literatūra ir XX a. Europos literatūros kontekstai, in: *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius: Vaga, 1994.
11. Geda S., Dainos, kurių neišmokstama, in: *Ežys ir Grigo ratai*, Vilnius: Vaga, 1989.
12. Heidegger M., *Helderlinas ir poezijos esmė*, in. Veidai, 1989.
13. http://209.85.135.104/search?q=cache:jBRyUD7G8sgJ:hu.su.lt/documents/Siuolaikine_lietuviu_literatura.doc+Dalia+Jakait%C4%97+literat%C5%ABra+1980-2002&hl=lt&ct=clnk&cd=1&gl=lt&lr=lang_lt, žiūrėta: 2007 08 10
14. http://209.85.135.104/search?q=cache:VH2M-kuRGb4J:kazkas.kobra.ktu.lt/index.php%3Fsid%3D85bc8b02195bd1b6f11e2235291b0334%26Nr%3D21317+mi%C5%A1ko+simbolika&hl=lt&ct=clnk&cd=3&gl=lt&lr=lang_lt
15. http://enci.sviesa.lt/lt.php/straipsniai/kultura/literatura/marcelijus_martinaitis_1936
16. http://www.lituanian2007.eu/?g=virsutinis_meniu&l=lt&n=martinaitis_marcelijus&p=informacinis&m=68
17. <http://www.lle.lt/FMPro?-db=lle2004.fp5&-format=detail.htm&-lay=straipsnis&-op=eq&Antraste=Paradoksas&-find=>
18. http://www.mip.lt/temp/w200403061854_MARCELIJUS_MARTINAITIS.doc

19. <http://www.ziniur.lt/apie/pranesimai?item=173>
20. In: prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/62407>
21. Intertekstualumas, in: *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos*, sud. D. Borchmeyer ir V. Žmegač, Vilnius: Tyto alba, 2000.
22. Jakaitė D., *Šiuolaikinė lietuvių literatūra (1980-2002): pagrindinės tendencijos: Paskaitų konspektas*, in: prieiga per Internetą:
23. Keturakis S., *Avangardizmo recepcija sovietinės Lietuvos poezijoje*, in: prieiga per Internetą: [http://www.literatura.lt/TXT/43\(1\)keturakis.htm](http://www.literatura.lt/TXT/43(1)keturakis.htm), žiūrėta: 2007 08 28
24. Kmita R., *Detektyvas, įtariamas poezija*, in: prieiga per Internetą: <http://www.tekstai.lt/metai/200503/detektyv.htm>.
25. Kmita R., *Detektyvas, įtariamas poezija*, in: prieiga per Internetą: <http://www.tekstai.lt/metai.200503/detektyv.htm>
26. *Komparatyvistika ir kultūros savivoka: Tarptautinė mokslinė konferencija: VPU, Tartu universitetas, Kvietkauskas M., Tarp žemiškų eilėraščių ir poetiškų romanų: 2004-ųjų knygos*, in: prieiga per Internetą: <http://www.tekstai.lt/metai.200504/knygos04.htm>
27. Laurinkienė N., Kubilius, V. *Mitas*, in: prieiga per Internetą: <http://www.lle.lt/FMPro?-db=lle2004.fp5&-format=detail.htm&-lay=straipsnis&-op=eq&Antraste=Mitas&-find=>
28. *Lietuvių kalbos žodynas*, in: prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm>
29. *Lietuvių kalbos žodynas, IX*, Vilnius: „Minties“ leidykla, 1973, p. 395.
1. Limožo un., 2004.
30. *Literatūros teorijos*, sud. A. Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.
31. Lotman J., *Kultūros semiotika: straipsnių rinkinys*, sud. A. Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
32. Marcelijus M., Poezija turi širdį, in. *Papirusai iš mirusiųjų kapų: Atgimimo ir Vilties knyga, 1988-1991: Publicistika*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1992.
33. *Marcelijus Martinaitis*, in: prieiga per Internetą:
34. Martinaitis M., *K. B. Įtariamas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
35. Martinaitis M., *Kukučio baladės: baladžių poema*. Vilnius: „Vaga“, 1986.
36. Martinaitis M., *Lietuviškos utopijos*, Vilnius: Tyto alba, 2003.
37. *Martinaitis, Marcelijus*, in: prieiga per Internetą:
38. Meržvinskaitė B., Intertekstualumo aspektai Henriko Radausko poezijoje („Čiurlionis“), in:
39. *Mito ir mokslo susidūrimas*, in: prieiga per Internetą: <http://www.spauda.lt/mitai/misc/levi.htm>.

40. Murauskienė I., Paradokso kalbinė raiška M. Martinaičio "Kukučio baladėse" in., *Gimtas žodis*, Nr.8/9, 1990.
41. Nastopka K., *Išsprūstanti prasmė*, Vilnius: Vaga, 1991.
42. Nastopka K., Toelle H., Mitas estezės talkoje, in: *Metai*, Nr. 10, 2001.
43. Nastopka K., Vilčinskaitė V., Vertė ir žodis: Vertybinis žodžio orientavimas M. Martinaičio poezijoje, in: *Pergalė*, Nr. 6, 1985.
44. Pagal *Marcelijus Martinaitis*, in., prieiga per Internetą:
45. Pagal: Keturakis S., *Sovietinės Lietuvos poezija: Avangardizmas ir postmodernizmas*, in: *Literatūra* 43(1), 2001.
2. Panaudota medžiaga iš Bankauskaitės-Sereikienės G. paskaitų ciklo *Literatūros teorijos*. Skaityta 2007 m.
46. Peleckienė A., Alogizmų semantika, in: *Tekstas ir kontekstas: prasmės formavimas: mokslinių straipsnių rinkinys*, Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2000.
47. Peluritytė A., *Lietuvių lyrikos tradicija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
48. Petruševičienė A., *Medis lietuvių lyrikoje*, in: prieiga per Internetą: <http://www.ipc.lt/liet/old/pagalba-str-medis.php>
49. Repšienė R., *Sapno metafizika*, in: prieiga per Internetą: <http://www.tekstai.lt/metai/200605/sapnomet.htm>
50. Samušytė J., „*Laiko vinys*“: *Kukutis, didžioji lesbietė ir Dalai lamos tremtis*, in. prieiga per Internetą:
51. Speičytė B. *Lietuvių poezija (1990-2005)*. Prieiga per Internetą: <http://www.booksfromlithuania.lt/index.php?page id=74>. Žiūrėta: 2007 08 28.
52. Šiukčius V., *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
53. Tamošaitis R., *Marcelijus Martinaitis - tolstanti legenda*, in. *Metai*, Nr. 2, 2003.
54. *Tarptautinių žodžių žodynas*, ats. redaktorius. V. Kvietkauskas, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
55. *Typology*, in: prieiga per Internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/Paradox>.
56. Toporov V., *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, Vilnius: Aidai, 2000.
57. Tūlytė R., in: prieiga per internetą: <http://www.lle.lt/FMPro?-db=lle2004.fp5&-format=detail.htm&-lay=straipsnis&-op=eq&ID=1466&-find=>.
58. Žukas S., Tautosakos personažas šiuolaikinėje literatūroje ir kultūroje: in: *Tautosaka dabartinėje lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1983.
59. Барт Р., *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*, Москва: Прогресс, Универс, 1994, p. 72.